

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
VIEŠOJO SAUGUMO FAKULTETO
TEISĖS KATEDRA

EGLĖ PETRIKAITĖ

Ištęstinių studijų, aplinkosaugos teisės studijų programos, 6 kurso, ATmis2-01 grupės studentė

APLINKOS APSAUGOS PRINCIPŲ ĮGYVENDINIMAS LIETUVOS
APLINKOSAUGOS TEISĖJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbą atliko: E. Petrikaitė
(vardo pirma raidė, pavardė)
.....
(parašas)

Vadovas: Lektorė dr. V. Vasiliauskienė
(mokslinis laipsnis, pedagoginis vardas,
vardo pirma raidė, pavardė)
.....
(parašas)

Konsultantas:
(mokslinis laipsnis, pedagoginis vardas,
vardo pirma raidė, pavardė)
.....
(parašas)

Recenzentas:
(mokslinis laipsnis, pedagoginis vardas,
vardo pirma raidė, pavardė)
.....
(parašas)

Kaunas, 2014

TURINYS

ĮVADAS	3
1. APLINKOS APSAUGOS PRINCIPŲ TEORINIAI PAGRINDAI.....	6
1.1. Aplinkos apsaugos principų samprata.....	6
1.2. Aplinkos apsaugos principų raida.....	7
2. TARPTAUTINIŲ IR EUROPOS SĄJUNGOS APLINKOS APSAUGOS PRINCIPŲ TURINIO ANALIZĖ.....	12
2.1. Darnios plėtros principas.....	12
2.2. Atsargumo principas.....	14
2.3. Prevencinių veikslių principas.....	16
2.4. Aukšto aplinkos apsaugos lygio principas.....	19
2.5. Integracijos principas.....	20
2.6. „Teršėjas moka" principas.....	22
2.7. Žalos šaltinio principas.....	26
3. APLINKOS APSAUGOS PRINCIPŲ ĮTVIRTINIMAS LIETUVOS TEISĖS SISTEMOJE.....	28
3.1. Lietuvos aplinkosaugos teisės pagrindai.....	28
3.2. Darnios plėtros principo įgyvendinimas.....	30
3.3. Atsargumo ir prevencinių veikslių principų įgyvendinimas.....	31
3.4. Aukšto aplinkos apsaugos lygio principo įgyvendinimas	36
3.5. Integracijos principo įgyvendinimas	37
3.6. „Teršėjas moka" principo įgyvendinimas.....	39
IŠVADOS	44
LITERATŪROS SARAŠAS	47
ANOTACIJA.....	52
SUMMARY.....	53

IVADAS

Temos naujumas ir aktualumas. Aplinka yra labai svarbi žmogui, jo gyvenimo kokybei, tačiau keičiantis klimatui, augant pramonei, ekonomikai, žemės ūkui ir kitoms sritims, kurios turi tiesioginį poveikį aplinkai ir jos kokybei, o kartu ir žmogaus gyvenimo kokybei, aplinkos apsauga palaipsniui tapo viena iš svarbiausių sričių tarptautinėje visuomenėje. Šiuo metu aplinkos apsauga yra laikoma viena iš prioritetinių sričių valstybių politikoje ir susilaukia vis didesnio visuomenės susidomėjo, o būtent visuomeninių santykių pagrindu ir yra kuriamos teisės normos. Vystantis valstybėms, visuomeniniams santykiams formavosi teisės principai, o palaipsniui formavosi ir juos atspindinčios teisės normos. Teisinėje literatūroje pripažįstama, kad principai yra pagrindinės nuostatos, kuriomis yra grindžiamas teisinis reguliavimas bei teisės realizavimas, principų pagrindu yra kuriamos teisės normos, jais vadovaujamosi teismų praktikoje, šalinant teisės normų kolizijas, jais užpildomos teisės normų spragos. Taigi akivaizdu, kad principai turi didelę reikšmę valstybės teisinei sistemai, o tuo pačiu ir visuomeniniams santykiams. Palaipsniui formavęsi aplinkos apsaugos principai lėmė aplinkos apsaugos teisės normų turinį bei jų įgyvendinimą, o teisės normos įgyvendinamos teisiniu reguliavimu ir jų pagrindu atsiranda teisiniai santykiai. Todėl šiame magistro baigiamajame darbe bus analizuojamas aplinkos apsaugos principų įgyvendinimas teisės aktais.

Pagal monistinę tarptautinės teisės normų įgyvendinimų teoriją santykiyje tarp tarptautinės ir nacionalinės teisės normų, pirmenybė tenka tarptautinės teisės normų įgyvendinimui. Tarptautinė teisė galioja tiek valstybės viduje, tiek už jos ribų, todėl nacionalinės aplinkos apsaugos teisės normos turi derėti su tarptautinės teisės normomis. Taip pat Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, pradėta derinti Europos Sąjungos teisės aktai su nacionalinės teisės aktais, taikomas Bendrijos teisės viršenybės principas. Atsižvelgiant į tai, darbe bus siekiama atskleisti aplinkos apsaugos principų turinį ir sampratą, išanalizuoti, kaip aplinkos apsaugos principai įtvirtinti tarptautinės teisės, Europos Sąjungos bei Lietuvos teisės sistemose.

Nors aiškaus aplinkos apsaugos principų sąrašo nėra, šiame magistro baigiamajame darbe bus išanalizuoti dominuojantys teisės aktuose aplinkos apsaugos principai, kurie teisės mokslininkų yra išskiriami kaip pagrindiniai aplinkos apsaugos principai turintys didelę įtaką visai aplinkos apsaugos politikai bei teisei. Šiame magistro baigiamajame darbe taip pat bus išanalizuotas atskirų aplinkos apsaugos principų įgyvendinimas Lietuvos aplinkos apsaugos teisėje.

Aplinkos apsaugos principų tematika analizuota ne viename mokslo darbe, plačiai apie tarptautinės teisės aplinkos apsaugos principus rašė Philippe Sands savo knygoje „Principles of International Environmental Law“. Plačiai apie Europos Sąjungos aplinkos principus ir jų reglamentavimą Europos

Sajungos teisinėje sistemoje rašė Rasa Ragulskytė- Markovienė, Linas Meškys, tačiau šiame magistro baigiamajame darbe bus analizuojama kaip aplinkos apsaugos principai įgyvendinami būtent Lietuvos aplinkosaugos teisės sistemoje, tai yra kokiais teisės aktais šie principai yra įgyvendinami Lietuvoje.

Tikslas. Aplinkos apsaugos principai yra pagrindas visos aplinkos apsaugos teisės sistemos, todėl šio darbo tikslas- išanalizuoti , kokie aplinkos apsaugos principai dominuoja teisės aktuose, apibrėžti šių principų sampratą, turinį, reglamentavimą, nustatyti, kokiais teisės aktais ir kaip šie principai yra įgyvendinami Lietuvos aplinkosaugos teisėje.

Objektas. Aplinkos teisės principų įtvirtinimas tarptautinėje teisėje, Europos Sąjungos teisėje bei jų įgyvendinimas Lietuvos aplinkosaugos teisėje.

Dalykas. Aplinkos apsaugos principų įgyvendinimo probleminiai aspektai Lietuvos teisinėje sistemoje.

Metodai. Rašant šį baigiamąjį darbą pagrindiniai naudojami teisės aktų analizės ir sisteminės analizės metodai, atrenkant teisės aktus, kurie reglamentuoja aplinkos apsaugos principus, vertinat jų įgyvendinimą Lietuvoje. Analitinio metodo pagalba atskleidžiama principų sąvoka, principų esmė, nagrinėjama teismų praktika. Aprašant aplinkosaugos principų raidą, naudojamas istorinis metodas. Naudojant apibendrinimo bei loginius metodus nagrinėjamos gautos išvados. Darbe taip pat naudojami rašytinių šaltinių analizės, lyginimo bei kiti metodai.

Baigiamojo darbo struktūra. Baigiamąjį darbą sudaro įvadas, dėstomoji dalis: teorinė ir metodinė, kurią sudaro trys skyriai, išvados, literatūros sąrašas, anotacija bei santrauka anglų kalba. Dėstomosios dalies pirmame skyriuje aptariami aplinkos apsaugos principų teoriniai pagrindai, atskleidžiama aplinkos apsaugos principų samprata, analizuojama raida. Antrame skyriuje atskleidžiama tarptautinių ir Europos Sąjungos aplinkos apsaugos principų turinio analizė, atskleidžiamas principų reglamentavimas, tiriamas principų taikymas tarptautinėje bei Europos Sąjungos teisėje. Trečiame skyriuje analizuojamas atskirų aplinkos apsaugos principų reglamentavimas bei įgyvendinimas Lietuvos teisinėje sistemoje, analizuojamas principų taikymas nacionalinių teismų praktikoje, teisinio reglamentavimo bei praktinio pritaikymo problemos.

Uždaviniai :

1. Atskleisti aplinkos apsaugos principų sampratą.
2. Išanalizuoti aplinkos apsaugos principų raidą.
3. Atskleisti aplinkos apsaugos principų reglamentavimą bei iširti jų taikymą tarptautinėje teisėje.

4. Atskleisti aplinkos apsaugos principų reglamentavimą bei ištirti jų taikymą Europos Sąjungos teisėje.
5. Išanalizuoti atskirų aplinkos apsaugos principų įgyvendinimą Lietuvos teisinėje sistemoje.

1. APLINKOS APSAUGOS PRINCIPŲ TEORINIAI PAGRINDAI

1.1. Aplinkos apsaugos principų samprata

Tarptautinių žodžių žodyne viena iš žodžio „principas“ reikšmių yra „svarbiausia kurios nors teorijos, koncepcijos idėja, pradinis teiginys“.¹ Žodis „principium“ išvertus iš lotynų kalbos, reiškia pradžią, šaltinį, pagrindą.² Pagal formulavimo pobūdį teisės principai skirstomi į principus- idėjas ir principus- normas³. Principai – idėjos nėra įtvirtinti teisės aktuose, o pasireiškia kaip pagrindinės idėjos, išplaukiančios iš pačios teisės esmės. O principai- normos yra reglamentuoti teisės normose ir veikia ir kaip norma ir kaip principas. Aišku tai, kad kiekvienas principas- norma kažkada buvo principas- idėja, tačiau palaipsniui buvo reglamentuotas, paverstas teisės norma. Kalbant apie aplinkos apsaugos teisės principus, jie visi yra principai- normos, nes visi yra reglamentuoti teisės aktuose. Nors ilgą laiką, kol nebuvo reglamentuoti, aplinkos apsaugos teisės principai veikė kaip principai- idėjos.

Teisės principai dar yra skirstomi į bendruosius ir specialiuosius. Specialieji teisės principai, tai yra tam tikros teisės šakos principai, kurie atskleidžia tos teisės šakos esmę. Kalbant apie aplinkos apsaugos teisės principus, kai kurie iš jų, kaip pavyzdžiui darnios plėtros principas, yra pripažįstami ir kaip specialieji aplinkos apsaugos principai ir kartu kaip bendrieji principai.

Teisės principai yra svarbūs teisėkūroje bei teisės realizavime. Jie nurodo, kokio pobūdžio turėtų būti kuriamos teisės normos ir kaip realizuojamos, užtikrina, kad teisės normos neprieštarautų viena kitai, būtų sistemingos. Pasak A. Vaišvilos „reikia atsižvelgti į konkrečios teisės normos santykį su teisės principais. Teisės principas pilietinėje teisės sampratoje turi pirmumą prieš teisės normą, įtvirtinančią paprastą elgesio taisyklę. Esant jų prieštaravimui, pirmenybė teikiama teisės principui“.⁴ Taigi galima daryti išvadą, kad teisės principai yra pagrindinės, pamatinės teisės nuostatos.

Kaip jau buvo minėta, teisės principai yra svarbūs teisėkūroje bei teisės realizavime. Jie nurodo, kokio pobūdžio turėtų būti kuriamos teisės normos ir kaip realizuojamos, užtikrina, kad teisės normos neprieštarautų viena kitai, būtų sistemingos.

Nors aiškaus aplinkos principų sąrašo nėra, tačiau P. Sands išskiria pagrindinius keturis tarptautinius aplinkos apsaugos teisės principus,⁵ tai yra darnios plėtros principas, atsargumo principas, prevencinių veikslių principas ir „teršėjas moka“ principas.

¹ KVIETKAUSKAS V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985. P.399

² Elektroninis lietuvių- lotynų kalbų žodynas. Vilnius: Skaitmeninės filologijos centras. 2009.

³ VAIŠVILA A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004. P. 146

⁴ VAIŠVILA A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004. P. 147

⁵ SANDS P. Principles of International Environmental Law. Cambridgeshire: Cambridge University Press, 2003, P. 231

Atsižvelgiant į aplinkos apsaugos principų įtvirtinimą Europos Sąjungos pirminėje teisėje yra išskiriami septyni Europos Sąjungos aplinkos apsaugos principai, kurie atspindi Europos Sąjungos politikos turinį,⁶ tai yra darnios plėtros principas, atsargumo principas, prevencinių veikslių principas, aukšto aplinkos apsaugos lygio principas, integracijos principas, „Teršėjas moka“ principas ir žalos šaltinio principas. Atsižvelgiant į tai, galima išskirti septynis pagrindinius, tiek tarptautinės, tiek Europos Sąjungos teisės aktuose dominuojančius aplinkosaugos teisės principus, kurie bus analizuojami šiame baigiamajame darbe:

- Darnios plėtros principas
- Atsargumo principas
- prevencinių veikslių principas
- Aukšto aplinkos apsaugos lygio principas
- Integracijos principas
- „Teršėjas moka“ principas
- Žalos šaltinio principas

Šie atrinkti labiausiai dominuojantys aplinkos principai turėjo didelę reikšmę rengiant bei priimant teisės aktus tarptautiniu, regioniniu ir nacionaliniu lygiu. Nors reiktų pažymėti, kad kai kurie iš aplinkos teisės principų yra labiau išvystyti regioniniu, kiti tarptautiniu lygiu. Nacionaliniu lygiu įgyvendinant aplinkos apsaugos principus susiduriama su tam tikromis problemomis. Kalbant apie aplinkos teisės įgyvendinimą, tai yra kompleksinė problema, susijusi ne tik su teisiniais, bet ir ekonominiais, socialiniais, kultūriniais ir kitais aspektais⁷. Tačiau aplinkos principų įgyvendinimas bus aptariamas kitame skyriuje.

Pradedant atskleisti atskirų aplinkos apsaugos principų sampratą, reglamentavimą bei jų įgyvendinimą, vertėtų pradėti nuo aplinkos apsaugos principų raidos.

1.2. Aplinkos apsaugos principų raida

Aplinkosaugos teisė yra palyginti labai naujai susiformavusi teisės šaka. Civilinės teisės ištakos siekia dar III-I a. pr. m. e., tuo tarpu aplinkosaugos teisė, kaip teisės šaka, pradėjo formotis XIX amžiuje ir tam tikra prasme yra besiformuojanti teisės šaka. Formuojantis aplinkos teisės šakai formavosi aplinkos principai t.y. pagrindinės nuostatos iš kurių yra kildinamos, formuojamos bei kurių pagrindu įgyvendinamos teisės normos aplinkos apsaugos srityje.

Norint apžvelgti aplinkos apsaugos principų raidą, reiktų sugrįžti į pačias aplinkos apsaugos ištakas. Sparti mokslo ir technikos pažanga, cheminių medžiagų naudojimas, intensyvus ekonomikos

⁶ RAGULSKYTĖ- MARKOVIENĖ R. Aplinkos teisė. Vilnius: Eugrimas, 2005. P. 41

⁷ RAGULSKYTĖ- MARKOVIENĖ R. Europos Sąjungos aplinkos teisė: raida ir perspektyvos// Jurisprudencija, 2010

augimas, augantis žmonių skaičius, išteklių naudojimas, visa tai daro neigiamą poveikį aplinkai. Palaipsniui suvokta, kad šios problemos tik ūmėja ir kad reikia susirūpinti ne tik ekonomikos augimu, bet ir supančia aplinka.

XIX a. pabaiga–XX pradžia yra laikytina aplinkos apsaugos raidos pradžia. Aišku, kad susirūpinimas aplinka visų pirma kilo išsivysčiusiose šalyse. Pirmasis teisės aktas, priimtas aplinkos apsaugos srityje, buvo 1863 m. Anglijoje priimtas taršos kontrolės aktas. Iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos, aplinkos apsaugos problemų tik daugėjo, tačiau dėl tuo metu vykusių konfliktų, karų, valstybės mažai domino aplinkos apsaugos politika.

Nuo 1945 m., pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, daugelis valstybių turėjo didelių ekonominių sunkumų, todėl valstybių politikos prioritetai buvo sutelkti ties ekonomikos atstatymu, o ne ties aplinkos apsaugos problemomis. Kita vertus, atstatant ir plečiantis ekonomikai, didėjo ir aplinkos tarša. Ekonomistų teigimu, pasaulinė ekonomika, skaičiuojant nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos iki dabar, išaugo beveik penkis kartus. Tačiau didelio susidomėjimo aplinkos problemoms spręsti, valstybės tuo metu neišreiškė. Tik atsitikusios pavienės ekologinės katastrofos primindavo apie aplinkos apsaugos problemas. Pavyzdžiui 1976 m. liepos 10 d. Italijos Seveso chemijos gamykloje įvykęs sprogimas, po kurio į atmosferą pakilo didžiulis nuodingas debesis, o vietovės gyventojai pradėjo masiškai sirgti. 1979 m. balandžio 9 d. įvykusi avarija JAV Trijų mylių salos atominėje elektrinėje, kurios metu padaryta nenustatyto dydžio žala aplinkai, o branduolinis reaktorius beveik išsilydė. Šios ir kitos ekologinės nelaimės tam tikra prasme prisidėjo prie aplinkos apsaugos teisės vystymosi. Suvokta, kad aplinkai poveikį daranti veikla turi būti reglamentuota teisės aktais.

Iš pradžių aplinkos apsaugos problemų sprendimas apsiribojo ties žemės ūkiu, vėliau, vis augant pramonei prisidėjo taršos klausimai. Atsižvelgiant į aplinkos problemas, siekiant kontroliuoti žmonių veiklą, augo poreikis reglamentuoti aplinkos apsaugos sritį. Dvidešimto amžiaus vidurį galima laikyti tarptautinės aplinkos apsaugos teisės pradžia.

Svarbus istorinis momentas aplinkos teisei yra laikomas 1972 m. įvykusi Stokholmo konferencija, kuri turėjo didžiulę įtaką tolesnei tiek tarptautinei tiek Europos Sąjungos aplinkos apsaugos raidai. Šios konferencijos metu pasirašyta Stokholmo deklaracija, įkurta Jungtinių Tautų Aplinkos apsaugos agentūra. Teisės aktų rengime bei priėmimo tokios tarptautinės konferencijos, kaip Stokholmo konferencija, 1983 m. Jungtinių tautų konferencija dėl aplinkos plėtros ir kitos, kurių metu nustatomos gairės, formuojami principai, pasirašomos tarptautinės sutarys, turėjo didžiulę įtaką aplinkos apsaugos teisės ir žinoma aplinkos apsaugos principų vystymuisi.

Dar viena labai svarbi tarptautinė konferencija aplinkos apsaugos teisei 1992 m. įvykusi Rio de Žaneiro konferencija, kurioje buvo priimti svarbūs tarptautinės reikšmės dokumentai. Tai buvo svarbus

istorinis momentas aplinkosaugos teisei ir apskritai visai aplinkosaugai. Tai tarptautiniams aplinkos apsaugos klausimams skirta konferencija, kuri dar vadinama tiesiog Rio konferencija. Jos metu buvo priimta Rio deklaracija dėl aplinkos ir plėtros, veiksmų programa Darbotvarkė 21 ir miškininkystės principai, o taip pat konferencijos metu buvo galutinai paruoštos ir pasirašymui pateiktos Biologinės įvairovės ir Bendrosios klimato kaitos konvencijos. Aplinkos ir plėtros konferencija yra laikoma viena iš svarbiausių ir rezultatyviausių lig šiol vykusių Jungtinių Tautų organizuotų aplinkos apsaugos konferencijų. Šiame susitikime priimta Rio deklaracija, susidedanti iš 27 principų, kurių turi laikytis valstybės, integruodamos aplinkosaugą į nacionalines sistemas. Galima teigti, kad būtent Rio deklaracijoje suformuoti principai toliau formavo aplinkosaugos teisę ir nustatė pagrindinius prioritetus.

Pamažu pradėjo augti ne tik valstybių bendradarbiavimas aplinkos apsaugos klausimais, bet ir tarptautinės visuomenės susidomėjimas. Pradėjo kurtis pirmosios nevyriausybinės organizacijos, plėtojamos žmogaus teisės aplinkos apsaugos srityje, kurios šiuo metu yra plačiai pripažįstamos (tokios kaip teisė į švarią aplinką ir kitos).

Tarptautinės teisės vystymasis lėmė didesnio dėmesio skyrimą aplinkos apsaugai. Tarptautinės teisės aktai skatino aplinkosaugos idėjas, o pačios pirmosios konferencijos skirtos aplinkos apsaugos klausimams spręsti buvo inicijuotos Jungtinių Tautų. Taip pat didžiulę įtaką padarė Europos Sąjungos aplinkos politika, kuri visų pirma suteikė pagrindą griežto bei gausaus aplinkos apsaugos reglamentavimo. Tai galima pastebėti iš gausaus kiekio Europos Sąjungos reglamentų ir direktyvų aplinkos apsaugos srityje.

Verta paminėti, kad daugumą aplinkos apsaugos teisės srityje priimtų tarptautinių sutarčių, Lietuva yra pasirašiusi. Tai tokios kaip konvencijos kaip Jungtinių Tautų Bendroji klimato kaitos konvencija (Kioto protokolas), Ozono sluoksnio apsaugos konvencija (Protokolas dėl medžiagų, naikinančių ozono sluoksnį), Biologinės įvairovės konvencija, Ramsaro konvencija, Baltijos jūros aplinkos apsaugos konvencija ir kitos tarptautinės reikšmės konvencijos.

Europos Sąjungos indėlis aplinkos apsaugos teisei yra ypatingai aktualus Lietuvos aplinkos politikai ir teisinei bazei, nes būtent prieš įstojimą į Europos Sąjungą ir aišku tapus nare, pradėta tobulinti aplinkos apsaugos teisės aktai, derinami su Europos Sąjungos teise. Prieš įstojant į Europos Sąjungą, buvo įgyvendintos visos prieš tai buvusios direktyvos, o vėliau priimamos – per direktyvoje nustatytą terminą. Tai laikui bėgant pastebėjo visa Lietuvos visuomenė, tačiau deja, dėl daugeliu atvejų sugriežtintų aplinkos apsaugos reikalavimų, ne visa visuomenė tokius pokyčius priėmė maloniai, o dažnai tokie aplinkos apsaugos reikalavimai susilaukdavo visuomenės priešiškoumo.

Svarbiausios sutartys, įtvirtinančios Europos Sąjungos tikslus, politiką, veikimo principus, yra Europos Sąjungos sutartis bei Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo. Jose taip pat palaipsniui įtvirtinta ir aplinkos apsaugos principai. Vieni iš aplinkos apsaugos principų Europos Sąjungoje yra laikomi kaip atskiri aplinkos apsaugos principai, kiti, kaip pavyzdžiui darnios plėtros principas, visų pirma yra laikomas bendruoju Europos Sąjungos principu ir taikomas visose Europos Sąjungos veiklos srityse, įskaitant ir aplinkosaugą.

Šiuo metu Sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo 191 straipsnyje įtvirtinti aplinkos apsaugos principai, kurie taikomi įgyvendinant ES aplinkos politiką, tai yra aukštas aplinkos apsaugos lygis, atsargumo, prevencinių veiksmų, žalo šaltinio bei „teršėjas moka“ principai. Šio straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinta, kad ES aplinkos politika siekiama aukšto apsaugos lygio atsižvelgiant į skirtingų bendrijos regionų būklės įvairovę⁸. Remiantis šiais principais priimama daugelis ES antrinės teisės aktų.

Pirmą kartą aplinkos apsaugos teisės principai Europos Sąjungos teisės aktuose buvo įtvirtinti Suvestiniu Europos aktu 1987 metais, kai Europos Sąjungos sutartis buvo papildyta VII dalies „Aplinka“ 130 straipsniu. Šio straipsnio antroje dalyje, kurioje buvo įtraukta nuostata, kad Bendrijos veiksmai aplinkos srityje grindžiami prevencinių veiksmų, „teršėjas moka“ ir žalos šaltinio principais, o aplinkos apsaugos reikalavimai yra kitose srityse Bendrijos vykdomos politikos sudedamoji dalis. Vėlesnėmis Europos Sąjungos sutartimis šis straipsnis buvo papildomas naujais principais. Aplinkos teisės principai palaipsniui buvo įtraukti ir į kitus ES sutarties straipsnius bei kitus teisės aktus.

Pirmojoje ES aplinkos apsaugos veiksmų programoje 1973 m. pirmą kartą kaip atskiras aplinkos apsaugos principas buvo paminėtas prevencinių veiksmų principas. Nurodant, kad tai prioritetas principas, kad pirmumas teikiamas ne priemonėms skirtoms padarytai žalai atitaisyti, bet siekiant, kad tos žalos būtų išvengta. Tai reiškia, kad kai yra pavojus ar didelė tikimybė, kad bus padaryta žala aplinkai, turi būti imamasi atitinkamų priemonių žalos atsiradimo prevencijai.

Pasirašius Maastrichto sutartį, aplinkos apsaugos politika integruota į Europos Sąjungos bendrąją politiką. 1987 m. suvestiniame Europos akte įtrauktas naujas skyrius pavadinimu „aplinka“ 1989 m. Europos Sąjungos šalys narės pradėjo įtraukti aplinkos apsaugą į savo nacionalinės teisės sistemas. Palaipsniui suformuota Europos Sąjungos aplinkos apsaugos politika. Priimtos 4 ES aplinkos veiksmų programos. Europos Sąjungos aplinkos politika sparčiai plėtojosi. Todėl dabartinis Europos Sąjungos reguliavimas aplinkos apsaugos srityje yra toks gausus.

⁸ Europos Sąjungos sutartis ir sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo svestinės redakcijos// Europos Sąjungos oficialūs leidiniai. 2012. Nr. C 326/1

Europos Sąjungos Sutarties 11 straipsnyje numatyta, kad, nustatant ir įgyvendinant Sąjungos politikos ir veiklos kryptis, ypač siekiant skatinti tvarią plėtrą, turi būti atsižvelgiama į aplinkos apsaugos reikalavimus. Darnios plėtros principas, kuris yra pripažįstamas bendruoju Europos Sąjungos principu, yra reglamentuotas pačioje Europos Sąjungos sutarties preambulėje, kurioje nurodoma, kad „Sąjunga siekiama skatinti aplinkos apsaugą, sąjungos ekonominės ir socialinės pažangos siekiama atsižvelgiant į nenutrūkstamos plėtros principą“⁹. Tai tik rodo šio principo reikšmingumą Europos Sąjungoje. Šis principas taip pat reglamentuotas ir Sutarties 3 straipsnio 3 dalyje, kur apibrėžiamas Sąjungos siekis kurti Europą, kurioje plėtra būtų tvari, grindžiama subalansuotu ekonomikos augimu, aukštu aplinkos apsaugos lygiu ir aplinkos kokybės gerinimu. Taigi tvarki plėtra ir aukštas aplinkos apsaugos lygis čia apibrėžiami kaip Europos Sąjungos siekiai.

Kaip jau buvo galima pastebėti, ne visi aplinkos apsaugos principai turi vienodą reikšmę bei teisinę galią. Verta paminėti, kad kiti autoriai, prie jau minėtų septynių aplinkos apsaugos principų, kurie analizuojami šiame baigiamajame darbe, išskiria ir kitus principus, tokius kaip „be žalos“ principas (angl. no harm), bendros, bet diferencijuotos atsakomybės principas (angl. common but differentiated responsibilities principle).¹⁰ Tačiau pagal principų tikslus, juos apima atsargumo ir „teršėjas moka“ principai, kurie aptariami šiame baigiamajame darbe.

⁹ Europos Sąjungos sutartis ir sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo svestinės redakcijos// Europos Sąjungos oficialusis leidinys. 2012. Nr. C 326/1

¹⁰ FRENCH D. International guidelines and principles. UK: Department of Law, 2000 .

2. TARPTAUTINIŲ IR EUROPOS SAJUNGOS APLINKOS APSAUGOS PRINCIPŲ TURINIO ANALIZĖ

Vieni iš aplinkos apsaugos principų yra labiau skirti formuoti bendrajai aplinkos politikai, kiti yra pripažįstami ne tik specialiaisiais aplinkos apsaugos teisės principais, bet ir bendraisiais teisės principais. Pavyzdžiui darnios plėtros ir prevencinių veiksmų principai yra prižįstami bendraisiais tarptautinės teisės principais, principas „teršėjas moka“ yra priskiriamas prie specialiujų aplinkos apsaugos principų. Aukšto aplinkos apsaugos lygio, žalos šaltinio, atsargumo ir „teršėjas moka“ principai yra priskiriami prie bendrųjų Europos Sąjungos teisės principų. Todėl verta apžvelgti kiekvieną iš principų, atskleisti jų reglamentavimą bei iširti jų taikymą.

2.1. Darnios plėtros principas

Teisės aktuose ir literatūroje šis principas dar įvardijamas kaip tvarios plėtros principas. Tvarus vystymasis yra susijęs su ekonomikos planavimu, kuris bando skatinti ekonomikos augimą ir tuo pat metu išsaugoti aplinkos kokybę ateities kartoms.

Darnaus vystymosi principas pirmą kartą buvo įtvirtintas ir didelis dėmesys jam skirtas, Jungtinių Tautų 1992 m. Pasaulio viršūnių susitikime Rio de Žaneire, Brazilijoje, Aplinkos ir plėtros konferencijoje, kurios metu buvo patvirtinta „Darbotvarkė 21“. Šiame dokumente įtvirtintos strateginės darnaus vystymosi nuostatos, tvari plėtra apibūdinama kaip plėtra, kuri turi atitikti dabarties ir ateities kartų raidos ir aplinkos ir aplinkos išsaugojimo poreikius, o palaipsniui darni plėtra tapo svarbiausiu aplinkos apsaugos principu.

Po minėtos konferencijos dėl darnaus vystymosi pradėtas šio principo integravimas į tarptautinės ir nacionalines aplinkosaugos teisės sistemas. Šis principas pradėtas minėti Jungtinių Tautų deklaracijose, Europos Sąjungos teisės aktuose, strategijose.

Europos Sąjungoje šis principas buvo įtvirtintas Maastrichto sutartimi, buvo papildyta Europos Bendrijos sutartis o vėliau netgi įtrauktas į Europos Sąjungos steigimo sutarties preambulę. Tai rodo šio principo reikšmę Europos Sąjungos politikoje. Šis principas yra laikomas ne vien specialiuoju aplinkos apsaugos principu, bet apskritai bendruoju principu ir yra taikomas visose srityse, kaip nurodyta sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo 11 straipsnyje „nustatant ir įgyvendinant Sąjungos

politikos ir veiklos kryptis, ypač siekiant skatinti tvarią plėtrą, turi būti atsižvelgiama į aplinkos apsaugos reikalavimus”.¹¹

Plačiau darnios plėtros principas yra aiškinamas atskiroje 2001 m. Europos Sąjungos tvarios plėtros strategijoje (2006 m. atnaujintoje ES tvaraus vystymosi strategijoje). Pagal šią strategiją svarbiausi tvarios plėtros elementai yra ekonominė gerovė, aplinkos apsauga ir socialinė sanglauda. Strategijoje nurodoma, kad tvari plėtra yra Europos Sąjungos tikslas nulemiantis visas Sąjungos politikos kryptis ir veiklą. Iš esmės šis principas reiškia, kad priimant teisės aktus visose srityse turi būti atsižvelgta į prioritetingas sritis, tai yra ekonominę, aplinkosauginę ir socialinę, nesuteikiant nei vienai sričiai viršenybės prieš kitą. Šiuo principu remiantis, kaip ir kitais aplinkos apsaugos principais, yra priimta daug teisės aktų, tame tarpe ir daug Europos Sąjungos antrinės teisės aktų. O šiuo metu aplinkos apsaugos, ekonomikos bei socialinės srities darnus vystymasis, galima sakyti, yra tapęs dabartine valstybių ideologija.

Darnios plėtros principas yra suprantamas dvejopai, yra išskiriamos siauroji ir plačioji principo reikšmės. Siaurąja prasme darnios plėtros principas reiškia ilgalaikę gamtos išteklių apsaugą, plačiąja prasme šis principas apima ne tik ilgalaikę gamtos išteklių apsaugą, bet ir ekonominę bei socialinę pažangą.

Atsižvelgiant į darnios plėtros principą, pramonė turėtų pasikeisti, naudoti švaresnes technologijas, o ekologinis judėjimas neturėtų būti nukreiptas prieš pramonę. Būtina galvoti apie socialinę funkciją pramonėje, ir kad tarša ir pažanga yra ne tas pats.¹² Suprantama, kad šios trys darnios plėtros idėjos išskiriamos sritys: aplinkosauginė, ekonominė ir socialinė, o ypač aplinkosauginė ir ekonominė, iš esmės prieštarauja viena kitos įgyvendinimui. Didžiausių aplinkos apsaugos problemų priežastimi laikoma tarša, kurią sukelia ekonomikos augimas. Tačiau darnios plėtros principo esmė yra šių sričių tolydi plėtra, neiškeliant vienos srities svarbos prieš kitą, todėl darnius vystymasis yra sudėtingas, dažnai reikalaujantis kompromisų priimamuose sprendimuose bei ilgalaikis procesas.

Analizuojant teismų praktiką aplinkos apsaugos srityje, pastebima tendencija, kad šiuo principu teismai retai grindžia savo sprendimus. Tikriausiai dėl to, kad darnios plėtros principas yra ne tik aplinkos apsaugos principas, bet kartu priskiriamas prie bendrųjų principų ir yra plačiai formuluojamas. Tačiau analizuojant teisės aktus pastebėta, kad šis principas dažniausiai minimas

¹¹ Europos Sąjungos sutartis ir sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo svestinės redakcijos// Europos Sąjungos oficialusis leidinys. 2012. Nr. C 326/1

¹² From A. Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development. Oficial UN documents. 2000. A/42/427 .

gamtos išteklių naudojimo ir energetikos srityje, kaip pavyzdžiui 2009 m. direktyvoje Nr. 2009/28/EB dėl skatinimo naudoti atsinaujinančių išteklių energetiką.¹³

2.2. Atsargumo principas

Atsargumo ir prevencinių veikslių principai dažnai yra sutapatinami dėl savo panašumų. Kai kurie autoriai teigia, kad prevencinių veikslių principas yra atsargumo principo sudedamoji dalis.¹⁴ Sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo 191 straipsnyje numatyta, kad „Sąjungos aplinkos politika siekiama aukšto apsaugos lygio atsižvelgiant į skirtingų Sąjungos regionų būklės įvairovę. Tokia Sąjungos politika yra grindžiama atsargumo principu bei principais, kad reikia imtis prevencinių veikslių, kad žala aplinkai pirmiausia turėtų būti atitaisoma ten, kur yra jos šaltinis, ir kad atlygina teršėjas“.¹⁵ Šiame straipsnyje atsargumo ir prevencinių veikslių principai yra nurodyti kaip atskiri principai. Taigi Europos Sąjungos teisės aktuose šie du principai yra nurodomi kaip atskiri principai.

Iš esmės atsargumo ir prevencinių veikslių principai skiriasi tuo, kad šiuose principuose yra nurodomas skirtingas pavojaus šaltinis ir konkretumo laipsnis. „Prevencinių veikslių principas yra skirtas keliui konkrečiam pavojui užkirsti, o atsargumo principas taikomas, kai pavojus nėra konkretus, tačiau numanomas iš mokslinių duomenų ir kai yra mokslinio netikrumo situacija“¹⁶.

Tarptautinėje teisėje atsargumo principas pradėtas minėti nuo 1980 metų. Atsargumo principas įtvirtintas Jungtinių Tautų Rio de Žaneiro deklaracijoje (15 principas), taip pat Europos Sąjungos sutartyse ir kituose teisės aktuose. Taip pat būtina paminėti, kad atsargumo principas yra pripažintas bendroju ES teisės principu. Tai reiškia, kad yra taikomas ne tik aplinkos apsaugos srityje, bet ir kitose srityse.

Šis principas įtvirtintas tarptautiniame teisės akte- Jungtinių tautų bendrojoje klimato kaitos konvencijoje, kurioje numatyta pareiga šalims imtis išankstinių priemonių, siekiant numatyti, užkirsti kelią ar sumažinti iki minimumo klimato pasikeitimo priežastis ir sušvelninti jo neigiamas pasekmes. „Esant rimtos ir neišvengiamos žalos pavojui, neginčijamų mokslinių įrodymų trūkumas neturi būti priežastimi nesiimti tokių priemonių, nepamirštant, kad strategija ir priemonės, nukreiptos prieš klimato pasikeitimą, turėtų būti taupios ir užtikrinti naudą pasauliui kuo mažesnėmis sąnaudomis“.¹⁷

¹³ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/28/EB „Dėl skatinimo naudoti atsinaujinančių išteklių energetiką“// Official Journal. 2009. Nr. L 140

¹⁴ RAGULSKYTĖ- MARKOVIENĖ R. Aplinkos teisė. Vilnius: Eugrimas, 2005. P. 41

¹⁵ Europos Sąjungos sutartis ir sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo svestinės redakcijos// Europos Sąjungos oficialusis leidinys. 2012. Nr. C 326/1

¹⁶ MONKEVIČIUS E., MIŠKINIS A., MEŠKYS L. ir kt. Alinkosaugos teisė. Vilnius: Justitia, 2011.

¹⁷ Jungtinių Tautų bendroji klimato kaitos konvencija.1992.Valstybės žinios, Nr. 23-521

Kaip jau minėta, šis principas reglamentuotas Rio deklaracijoje 15 straipsnyje. Kuriame nustatyta, kad „atsargumo principas turi būti taikomas siekiant apsaugoti aplinką atsižvelgiant į atskirų valstybių galimybes ir jei yra rimtos ir nepataisomos žalos grėsmė, tai visiško mokslinio netikrumo stoka negali būti priežastimi netaikyti atsargumo principo t.y. imtis efektyvių priemonių užkirsti kelią aplinkos būklės blogėjimui“¹⁸. Tai reiškia, kad net jeigu dar nėra moksliskai patvirtintų duomenų, kad tam tikra veikla turi žalą keliantį poveikį aplinkai, tai nėra pagrindas laukti kol ryšys tarp veiklos ir žalos bus nustatytas bei imtis tam tikrų veiksmų.

Atsargumo principas Europos Sąjungos teisės aktuose pirmą kartą reglamentuotas Maastrichto sutartimi, kuria buvo papildyta EB sutartis. 130 straipsnio 2 dalyje, kurioje įtvirtinta nuostata, kad bendrijos aplinkos politika remiasi atsargumo principu. Šis principas į Europos Sąjungos teisės aktus įtraukas palyginus vėlai. Kaip jau minėta, šis principas yra minimas tarptautiniuose teisės aktuose, tokiuose kaip Jungtinių Tautų Rio deklaracijoje, o 1997 m. Amsterdamo sutartimi, kuria buvo papildyta Europos Bendrijos sutartis, 174 straipsnyje reglamentuota, kad Bendrijos aplinkos politika turi būti grindžiama atsargumo principu.¹⁹

Saugant aplinkos apsaugos interesus šis principas leidžia imtis veiksmų ankstesniame etape, tai yra dar prieš atsirandant žalai ir netgi prieš nustatant priežastinį ryšį tarp veiklos ir padarinių. Tačiau Rio deklaracijoje šis principas apibrėžtas griežčiau nustatant, kad jis taikomas tik esant rimtos ir nepataisomos žalos atveju. Tarptautinis Teisingumo Teismas 2010 m. balandžio 10 d. sprendime Urugvajus prieš Argentiną, dėl Urugvajaus upės pakrantėje (pasienyje su Argentina) esančio celiuliozės fabriko pasisakė, kad atsargumo principą sudaro procedūrinis reikalavimas atlikti poveikio aplinkai vertinimą.²⁰ Teismas pasisakė, kad šiuo atveju atsargumo principas negali būti laikomas pertekliniu reguliavimu. Tai reiškia pagrįstą vertinimą atsižvelgus į tikėtiną riziką ir mokslines abejones.

Norint plačiau išaiškinti atsargumo principo sąvoką 2000 metais ES paskelbtas komunikatas, kuriame išaiškinta atsargumo principo sąvoka: „atsargumo principas taikomas ten, kur moksliniai įrodymai yra nepakankami, negalutiniai ir nepakankami, o preliminarus mokslinis vertinimas rodo, kad šie įrodymai suteikia pagrindą nerimauti, kad potencialiai pavojingos pasekmės aplinkai, žmogaus, gyvūnų ar augalų sveikatai gali būti nesuderinamos su ES pasirinktu aukštu apsaugos lygiu“.²¹ Kiekvienu atveju tam, kad būtų taikomas atsargumo principas, turi būti priimtas politinis sprendimas, identifikuota galima žala, jos mastas, atliktas pavojaus mokslinis įvertinimas. Įvertinus visus kriterijus

¹⁸ Rio deklaracija: apie aplinką ir plėtrą, Miškininkystės principai, Darbotvarkė 21. Galutinis sutarčių tekstas, Vyriausybės svarstytas Jungtinių Tautų aplinkos plėtros konferencijoje. Vilnius: Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija. 2001.

¹⁹ Amsterdamo sutartis, iš dalies pakeičianti Europos Sąjungos sutartį, Nr. 11997D. 1997

²⁰ International Court of Justice decision, Argentina v. Uruguay (Pulp Mills on the River Uruguay), 20 April 2010 ICJ. Prieiga per internetą <WWW.icj-cij.org >

²¹ COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. Communication from the commission on the precautionary principle. Brussels, COM(2000) 1, 2000

priimamas įvertintas, protingas, proporcingas sprendimas taikyti ar netaikyti atsargumo principą. Taigi šis principas yra svarbus priimant aplinkos apsaugos teisės aktus bei priimant sprendimus.

2.3. Prevencinių veikslių principas

Šis principas įtvirtintas Stokholmo Deklaracijoje, Jungtinių Tautų aplinkosaugos programos rezoliucijose, JT Rio de Žaneiro deklaracijoje dėl darnaus vystymosi, ES sutartyje, taip pat kituose teisės aktuose, konvencijose bei teismų praktikoje. Prevencinių veikslių principas yra visuotinai pripažįstamas ne tik kaip specialusis aplinkos apsaugos principas, bet ir kaip tarptautinės teisės principas.

Šis principas yra įtvirtintas jau minėtoje Rio deklaracijoje, kurioje reglamentuota, kad „saugodamos aplinką, valstybės turi laikytis preventyvinio požiūrio. Esant rimtos ir nepataisomos žalos grėsmei, visapusiško mokslinio pagrindo stoka negali būti argumentu atidėliojant ekonomiškai efektyvių priemonių, padedančių išvengti aplinkos degradacijos, naudojimą“²² Preventyvus požiūris šia nuostata išreikštas kaip efektyvių priemonių naudojimas siekiant išvengti žalos aplinkai.

1999 m. Tarptautinio Jūrų Teisės Tribunolo sprendime Naujoji Zelandija ir Australija prieš Japoniją dėl žuvų išteklių, priimant sprendimą buvo remtasi tarptautiniu prevencijos principu.²³ Ginčas dėl to, kad daugiausiai žuvų išteklių sunaudojanti Japonija, pasinaudojo proga viršyti leistinas žvejybos kvotas, prisidengdama mokslinio eksperimento vykdymu ir vykdė perteklinę pietų melsvojo tuno žvejybą. Teismas pasisakė, kad atsižvelgiant į numatomą žalą, būtina mažinti sugaunamų tunų kiekį bei uždrausti Japonijos vykdomą eksperimentinės žvejybos programą, nustatyti bendrą leidžiamą sugauti tunų kiekį, kuris galėtų užtikrinti išteklių tausojimą. Nors tunų ištekliai buvo smarkiai išekvoti ir buvo pasiekta istoriškai žemiausią lygį, tačiau sprendimas nebuvo pagrįstas įrodymais, ar būtent Japonijos vykdoma perteklinė žvejyba turėjo įtakos populiacijos mažėjimui, ar kita veikla, ar vandens kokybės pasikeitimai. Tai reiškia, kad nebuvo nustatytas priežastinis ryšys tarp būtent tos veiklos ir padarinių, tačiau teismas remdamasis prevencinių veikslių principu tokią Japonijos veiklą pripažino neteisėta ir uždraudė.

1992 m. Helsinkio Konvencijoje dėl Baltijos jūros baseino jūrinės aplinkos apsaugos šis principas reglamentuotas 3 straipsnyje, reglamentuojant, kad šios konvencijos šalys taiko preventyvinį principą. Tai yra imasi priemonių, kai yra pagrindas manyti, kad medžiagos ar energija, tiesiogiai ar netiesiogiai patekusios į jūros aplinką, gali sukelti pavojų žmonių sveikatai, pakenkti jūros ekosistemoms, arba

²² Rio deklaracija: apie aplinką ir plėtrą, Miškininkystės principai, Darbotvarkė 21. Galutinis sutarčių tekstas, Vyriausybės svarstytas Jungtinių Tautų aplinkos plėtros konferencijoje. Vilnius: Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija. 2001.

²³ International tribunal for the law of the sea. Southern bluefin tuna cases New Zealand v. Japan; Australia v. Japan) 27 August 1999. Prieiga per internetą <WWW.itlos.org >

kliudyti kitokiai teisėtai veiklai jūroje, net tada, kai nėra aiškiai nustatyto priežastinio ryšio tarp medžiagų patekimo ir jų įtariamo poveikio.²⁴

Prevencijos principas yra įtvirtintas 1989 m. Bazelio konvencijoje dėl pavojingų atliekų tarpvalstybinių pervežimų bei jų tvarkymo kontrolės, kuria siekiama sumažinti pavojingų atliekų gamybą bei transportavimą ir kurioje numatyta, kad „kiekviena šalis imasi priemonių, kurios užkirstų kelią pavojingų ir kitokių atliekų importui, jeigu yra pagrindo manyti, jog šios atliekos bus panaudojamos pavojingu aplinkai būdu“²⁵ tai reiškia, kad esant žalos atsiradimo pagrindui, tai yra pavojui ar didelei tikimybei, kad bus padaryta žala aplinkai, turi būti imtasi prevencinių veiksmų.

Europos Sąjungoje šis principas reglamentuotas Europos Bendrijos sutartyje 174 straipsnyje, kuriame numatyta, kad Bendrijos aplinkos politika grindžiama nuostata, kad turi būti imtasi prevencinių veiksmų. Manoma, kad šis principas yra ekonomiškai efektyvus, nes labiau ekonomiška yra siekti išvengti žalos nei atitaisyti jau padarytą žalą. Tuo labiau, kad atitaisyti padarytą žalą aplinkai dažnai yra netgi neįmanoma, o už žalą atsakingas asmuo dažnai apsiriboja ekonominėmis sankcijomis.

1982 m. Priimta trečioji Europos Bendrijos aplinkosaugos veiksmų programa (skirta 1982-1986 metams), kurioje pirmą kartą paminima prevencija, kaip aplinkosaugos priemonių pagrindas. Prevencijos principu paremta daugybė ES įgyvendintų priemonių, pavyzdžiui priemonės ozono sluoksniui apsaugoti ar su klimato keitimusi susiję priemonės. Iš dalies galbūt todėl, kad tik prevencijos principo taikymas gali būti efektyvus tokiose srityse kaip klimato kaita ar ozono sluoksnio apsaugojimas. Tokią žalą aplinkai atitaisyti neįmanoma, todėl efektyvi tik prevencija. Pavyzdžiui, klimato kaitai poveikį turi šiltnamio efektą sukeliančios dujos, kurios atsiranda dėl pramonės, ūkio veiklos ir kt., todėl šios veiklos yra ribojamos, nustatomi taršos leidimai, privalomai atliekamas poveikio aplinkai vertinimas ir daug kitų aplinkosauginių reikalavimų. Visa tai yra prevencinės priemonės.

Šiuo laikotarpiu taip pat buvo priimta viena iš pagrindinių visos Bendrijos aplinkosaugos sistemos direktyvų, t.y. poveikio aplinkai įvertinimo direktyva. Remiantis šia direktyva, visas veiklas, galinčias paveikti aplinką, reikia suplanuoti taip, kad būtų galima nustatyti tokios veiklos intervencijos preliminarias pasekmes. Atsižvelgiant į poveikio aplinkai vertinimo tikslus, galima daryti išvadą, kad prevencijos principas yra poveikio aplinkai vertinimo pagrindas.

Kaip jau išsiaiškinome, prevencijos principas pagal savo paskirtį yra susijęs su poveikio aplinkai vertinimu. Tai patvirtino ETT byloje komisija prieš Ispanijos Karalystę. Jau minėtasis

²⁴ 1992 m. Helsinkio Konvencijoje dėl Baltijos jūros baseino jūrinės aplinkos apsaugos. Valstybės žinios, 1997-03-12, Nr. 21-499

²⁵ 1992 m. Bazelio konvencija dėl pavojingų atliekų tarpvalstybinių pervežimų bei jų tvarkymo kontrolės. „Valstybės žinios“ 1999, Nr. 13

prevencijos principas išreiškiamas reikalavimu atlikti išankstinį poveikio aplinkai vertinimą. Teismas pasisakė, kad galimos grėsmės aplinkai turi būti nustatytos prieš priimant sprendimą dėl projekto įgyvendinimo, o ne atvirksčiai – priėmus sprendimą ir norint jį pateisinti, formaliai atliekant poveikio aplinkai vertinimą²⁶.

Jau minėtame Tarptautinio Teisingumo Teismo 2010 m. balandžio 10 d. sprendime Urugvajus prieš Argentiną, dėl Urugvajaus upės pakrantėje (pasienyje su Argentina) esančio celiuliozės fabriko, apibrėžė poveikio aplinkai vertinimo pareigą kaip bendrą tarptautinės teisės reikalavimą, jeigu planuojama veikla tarpvalstybiniame kontekste gali daryti poveikį aplinkai.²⁷ Teismas taip pat pasisakė, kad neatlikus galimo veiklos poveikio aplinkai vertinimo, laikoma, kad pažeistas prevencijos principas.

Kaip jau buvo minėta, šis principas yra dažnai tapatinamas su atsargumo principu. Iš esmės šis principas skiriasi nuo atsargumo principo tuo, kad yra taikomas konkrečiam pavojui išvengti, o ne prevenciškai, tačiau turi būti taikomas dar prieš atsirandant žalai. Prevencinis metodas paremtas dviem skirtingais aspektais: politiniu sprendimu veikti ar ne. Jei sprendimas teigiamas, tada nustatoma kaip veikti. Sprendimas, priimtas taikant prevencinį metodą, turi būti paremtas kuo įmanoma didesniu moksliniu įvertinimu, taip pat galimos žalos, kuri atsirastų nusprendus nesiimti jokių veiksmų, rizikos įvertinimu. Visi mokslinių įvertinimų ir rizikos įvertinimų rezultatai turi būti pranešami visoms suinteresuotoms šalims, tuo pačiu užtikrinant kuo didesnę aiškumą.

Daugumos ūkio, pramonės sritimis užsiimančių įmonių veikla yra neatsiejama nuo tam tikrų aplinkos pokyčių. Dažniausiai yra neįmanoma tiksliai nustatyti, kokį poveikį konkreti veikla turės aplinkos kokybei ar žmonių sveikatai. Pavyzdžiui, ar tam tikras oro taršos lygis sukels padidėjusį mirtingumą nuo kvėpavimo takų ligų? Ar pasiekus tam tikrą vandens taršos lygį, sumažės žuvų populiacijos lygis ir ar tai įtakos būtent ta veikla? Todėl atsargumo principas reikalauja, kad esant įtarimui, kad tam tikra veikla gali turėti aplinkai žalingų pasekmių, geriau kontroliuoti šią veiklą dabar, o ne laukti kol grėsmė bus patvirtinta moksliniais įrodymais.²⁸

Daug aplinkos apsaugos teisės aktų yra parengti reaguojant į jau įvykusias nelaimės ar aiškius aplinkos kokybės pasikeitimus, tačiau siekti išvengti žalos aplinkai yra pigiau, paprasčiau ir mažiau pavojinga aplinkai nei reaguoti į žalą aplinkai, kuri jau įvyko. Kaip jau buvo minėta, prevencijos principas reikalauja aiškaus pavojaus ar didelės tikimybės, kad bus padaryta žala aplinkai, turi būti imtasi priemonių, kurios padėtų išvengti tos žalos. Svarbu nustatyti, kada egzistuoja toks pavojus. ETT byloje pasisakė, kad „atsižvelgiant į prevencijos principą, toks pavojus egzistuoja, kai, remiantis

²⁶ Europos Teisingumo Teismo 2005 m. rugsėjo 8 d. sprendimas byloje C-121/03.

²⁷ International court of justice. Judgment. Argentina v Uruguay (Pulp Mills on the River Uruguay), 20 April 2010. Prieiga per internetą <WWW.icj-cij.org >

²⁸ SANDS P. Principles of International Environmental Law. Cambridgeshire: Cambridge University Press, 2003, P. 247

objektyviomis aplinkybėmis, neatmetama galimybė, kad minėtas planas ar projektas reikšmingai paveiks nagrinėjamą teritoriją“²⁹

Prevencijos principu dažnai yra remiamasi priimant teisės aktus dėl pavojingų atliekų pervežimo, laikymo, šalinimo.³⁰ Nors šis principas skamba deklaratyviai, tačiau jo pagrindu yra priimta daug Europos Sąjungos direktyvų. Ypatingai po Antrojo Pasaulinio karo vis didėjant industrializacijai, žymiai pagausėjo avarijų, susijusių su pavojingomis medžiagomis, skaičius. Aštuntajame dešimtmetyje įvykus kelioms skaudžioms cheminėms avarijoms, pvz.: “Flixborough sprogimas” ir “Seveso dioksinų išsiskyrimas”, buvo sukurti įstatymai, skirti pavojingų medžiagų bei jų poveikio žmonėms ir aplinkai sumažinimo.

2.4. Aukšto aplinkos apsaugos lygio principas

Aukšto aplinkos apsaugos lygio principas yra vienas iš principų, kuris tiesiogiai įtvirtintas tik Europos Sąjungos teisės aktuose. Europos Sąjungoje pirmą kartą reglamentuotas Suvestiniame Europos akte 1987 m. Šį principą būtų galima priskirti prie bendrųjų principų, kadangi jis yra įtvirtintas ir ES sutarties 3 straipsnyje prie kitų Europos Sąjungos siekių. Šiame straipsnyje numatyta, kad „Sąjunga siekia Europos, kurioje vystymasis būtų tvarus, pagrįstas subalansuotu ekonomikos augimu ir stabiliomis kainomis, didelio konkurencingumo socialine rinkos ekonomika, kuria siekiama visiško užimtumo ir socialinės pažangos, bei aukšto lygio aplinkos apsauga ir aplinkos kokybės gerinimu.“³¹ Taigi aukštas aplinkos lygis čia įvardijamas kaip vienas iš Europos Sąjungos siekių.

Šis principas taip pat reglamentuotas sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo skyriuje „Aplinka“ 191 straipsnyje, kur įtvirtinta nuostata, kad Sąjungos aplinkos politika siekiama aukšto apsaugos lygio atsižvelgiant į skirtingų Sąjungos regionų būklės įvairovę.³² Tai reiškia, kad Sąjunga rengdama aplinkos politiką atsižvelgia į aplinkos sąlygas atskiruose Sąjungos regionuose, jų plėtrą. Ir todėl šis principas atskiruose regionuose įgyvendinamas skirtingai, norint pasiekti galimą aukščiausią aplinkos apsaugos lygį, kartais nustatant specialias priemones.

Taip pat Europos Sąjungos sutartyje yra numatyta, kad valstybės narės savo nacionalinėje teisėje gali taikyti ir griežtesnius aplinkos apsaugos standartus, o kitoms valstybėms leidžiama laikytis bendrųjų minimalių ES nustatytų aplinkos standartų. Kai kurios Europos Sąjungos valstybės kaip pavyzdžiui Nyderlandai ne kartą yra pasinaudoję galimybe išlaikyti aukštesnius aplinkos apsaugos standartus savo nacionalinėje teisėje ir iki šiol tai nesusilaukė jokio neigiamo požiūrio. Tarptautinėje

²⁹ Europos Teisingumo Teismo 2005 m. birželio 9 d. sprendimas byloje C-6/04. Prieiga per internetą <www.europa.eu >

³⁰ VENCKUS Z. Aplinkos apsaugos politika ir teisė. Vilnius: Technika, 2007

³¹ Europos Sąjungos sutartis ir sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo svestinės redakcijos// Europos Sąjungos oficialusis leidinys. 2012. Nr. C 326/1

³² Europos Sąjungos sutartis ir sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo svestinės redakcijos// Europos Sąjungos oficialusis leidinys. 2012. Nr. C 326/1

visuomenėje būtent tokios valstybės kaip Nyderlandai, Norvegija, Švedija garsėja ypatingai aukštais aplinkos apsaugos standartais.

Aukšto aplinkos apsaugos lygio principas įtvirtintas ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje. Chartijos 37 straipsnis nustato, kad aukštas aplinkos apsaugos lygis ir aplinkos kokybės gerinimas turi būti integruotas į Sąjungos politiką ir užtikrintas pagal tvaraus vystymosi principus.³³ Šiame straipsnyje paminėti ir kiti svarbūs aplinkos apsaugos principai, tai yra aukštas aplinkos apsaugos lygis, integracijos principas, darnaus vystymosi principas. Iš esmės ši nuostata reiškia, kad aukštas aplinkos apsaugos lygis yra Sąjungos politikos dalis ir yra neatsiejamas nuo darnios plėtros principo.

Aukšto aplinkos apsaugos lygio principą galima būtų apibrėžti pagal aplinkos politikos tikslus. Siekti aukšto aplinkos apsaugos lygio reiškia išlaikyti esamą aplinkos kokybę, imtis prevencinių veikslių, kad ji būtų saugoma, imtis atsargumo priemonių ir nustatyti tam tikras sąlygas, kurios sudarytų galimybę išlaikyti ir atkurti švarią ir sveiką aplinką, užtikrinti apdairų ir racionalų gamtos išteklių naudojimą, remti tarptautinio lygio priemones.³⁴ Tačiau tuo pačiu, nuostatos įtvirtinančios aukšto aplinkos apsaugos lygio principą, jį kartu ir apriboja. Tai reiškia, kad priimant teisės aktus turi būti atsižvelgta į skirtingą regionų būklę, galimą veiklos ar neveikimo naudą, išlaidas. 2000 m. birželio 22 d. sprendime ETT³⁵ pasisakė, kad siekiant aukšto aplinkos apsaugos lygio turi būti atsižvelgiama į įvairių bendrijos regionų įvairovę, principo esmė nėra siekti vienodo aplinkos srities reguliavimo, nes pagal sutartį valstybės narės gali taikyti ir griežtesnius aplinkos apsaugos standartus.

2.5. Integracijos principas

Šis principas taip pat yra vienas iš aplinkos apsaugos principų, kuris svarbus Europos Sąjungos lygmeniu. Integracijos principas pirmą kartą reglamentuotas Romos sutartimi, o tiksliau sutarties 6 straipsnyje, kuriame reglamentuota, kad aplinkos apsaugos reikalavimai turi būti įtraukti į Bendrijos politiką. Maastrichto sutartimi šis principas išplečiamas reglamentuojant, kad aplinkos apsaugos reikalavimai turi būti įtraukti nustatant ir įgyvendinant kitas Bendrijos politikos sritis. Įgyvendinant kitas Bendrijos politikos sritis, tai reiškia įgyvendinant žemės ūkio, transporto, turizmo, energetikos ir kitas sritis. Pagal šią nuostatą nustatyta, kad į šias sritis turi būti integruoti aplinkos apsaugos reikalavimai. Integracijos principas reiškia, kad turi būti atsižvelgta į aplinkosaugos reikalavimus priimant teisės aktus kitose srityse, tačiau tai nereiškia, kad aplinkos apsaugos reikalavimai turi viršenybę prieš kitus.

³³ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. 2010/C 83/02.

³⁴ RAGULSKYTĖ- MARKOVIENĖ. Aplinkos teisė. Vilnius: Eugrimas, 2005, P. 42.

³⁵ Europos Teisingumo Teismo 2000 m. birželio 22 d. sprendimas byloje C-318/98. Prieiga per internetą <www.eur-lex.europa.eu>

Aplinkos apsauga reikalauja, kad būtų tinkamai atsižvelgta į galimas pasekmes aplinkai priimant sprendimus. Tai reiškia, kad į įvairias sritis turi būti integruoti aplinkos apsaugos aspektai taip pat priimant sprendimus turi būti atsižvelgta į aplinkos apsaugą, įvertintas poveikis aplinkai. Nors integruotas požiūris lemia, tai, kad aplinkos aspektai tampa tarptautinės ekonominės politikos funkcija, aplinkos apsaugos politika ir ekonomika tampa vis labiau susiję.³⁶ Tai yra logiška ir suprantama, kadangi remiantis integracijos principu aplinkos apsaugos funkcija tampa ekonomikos politikos dalimi.

Dar vienas svarbus dokumentas, kuris įtvirtino integracijos principą, tai 1993 m. Penktoji Europos Sąjungos aplinkos apsaugos veiksmų programa, pagal kurią išskiriamos konkrečios sritys į kurias turi būti integruoti aplinkos apsaugos reikalavimai. Išskirtos sritys- pramonė, energetika, žemės ūkis, transportas. Šios sritys, kurios kelia padidintą neigiamą poveikį aplinkai, palyginti su kitomis sritimis. Todėl siekiant sumažinti jau minėtų sričių sukeltą neigiamą poveikį aplinkai ir tuo pačiu siekiant nedaryti neigiamo poveikio ekonomikai, prevencijos principas užtikrina, kad Bendrijos politikos įgyvendinimas įvairiose srityse turi apimti ir aplinkos apsaugos aspektus.

Šis principas yra įtvirtintas sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo 11 straipsnyje, kuriame teigiama, kad „nustatant ir įgyvendinant Sąjungos politikos ir veiklos kryptis, ypač siekiant skatinti tvarią plėtrą, turi būti atsižvelgiama į aplinkos apsaugos reikalavimus“³⁷. Iš šios nuostatos matyti, kad integracijos principas yra susijęs su darnios plėtros principu. Iš esmės šių principų tikslas yra bendras-tvari plėtra, kuri saugo aplinką ir kartu yra pagrįsta subalansuotu ekonomikos augimu. Kaip jau buvo minėta, Europos Sąjungos politikoje darni plėtra yra pripažįstama ne tik kaip aplinkos apsaugos principas, bet ir kaip bendrasis principas. ADBHU byloje Europos Sąjungos Teisingumo Teismas pasisakė, kad integracijos principas turi būti taikomas kartu su proporcingumo principu. Konkrečiai šioje byloje buvo sprendžiamas klausimas dėl prekybos ribojimo aplinkos apsaugos teisės aktais. Teismas pasisakė, kad jeigu Bendrijos aplinkos apsaugos teisės aktai riboja prekybą, jie yra leidžiami tol, kol priemonės nėra diskriminacinio pobūdžio ir nereiškia ribojimų, kurie būtų didesni už būtinus aplinkos apsaugai.³⁸ Taigi galima daryti išvadą, kad remiantis proporcingumo principu negalima taikyti ribojimų prekybai, pramonei, ekonomikai ir kitoms sritims, kurios išskiriamos penktojoje aplinkosaugos veiksmų programoje, kurie nebūtų proporcingi siekiamam tikslui, tai yra apsaugoti aplinką.

³⁶ SANDS P. Principles of International Environmental Law. Cambridgeshire: Cambridge University Press, 2003. P. 392

³⁷ Europos Sąjungos sutartis ir sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo svestinės redakcijos// Europos Sąjungos oficialusis leidinys. 2012. Nr. C 326/1

³⁸ Europos Teisingumo Teismo 1985 m. vasario 7 d. sprendimas byloje C-240/83. Prieiga per internetą <www.eur-lex.europa.eu >

Šis principas taip pat minimas 2006 m. atnaujintoje Europos Sąjungos tvaraus vystymosi strategijoje. Tarp pagrindinių politikos principų, tokių kaip politikos nuoseklumas ir reglamentavimas, piliečių dalyvavimas, numatyta ir skatinti ekonominių, socialinių ir aplinkosaugos klausimų integravimą, kad jie būtų nuoseklūs ir vienas kitą sustiprintų, naudojantis visomis geresnio reglamentavimo priemonėmis, pavyzdžiui, atliekant subalansuotą poveikio įvertinimą ir konsultuojantis su suinteresuotais subjektais³⁹.

Vieni autoriai teigia, kad principų taikymas priklauso nuo aplinkos apsaugos reikalavimų.⁴⁰ Tai reiškia, kad kiekvienu atveju taikant tam tikrą aplinkos apsaugos principą, atsižvelgiama į reikalavimus, kurie suformuoti sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo 191 straipsnio 3 dalyje, tai yra turimus mokslo ir techninius duomenis, aplinkos sąlygas įvairiuose Sąjungos regionuose, galimą veiklos arba neveikimo naudą ir išlaidas, visos Sąjungos ekonominę bei socialinę plėtrą ir darnią jos regionų plėtrą⁴¹. Šia nuostata norima pabrėžti, kad Europos Sąjunga, vykdydama savo aplinkos politiką, nustato tik minimalius aplinkos apsaugos standartus, o vadovaujantis subsidiarumo principu, teisės aktų įgyvendinimą bei sprendimų priėmimą palieka šalių diskrecijai. Suprantant, kad sąlygos įvairiuose Europos Sąjungos regionuose yra skirtingos ir atsižvelgdama į šiuos reikalavimus, Europos Sąjunga rengia savo aplinkos politiką.

Apibendrinant galima teigti, kad integracijos principas Europos Sąjungos teisėje reiškia, kad tam tikra veikla, kuri gali daryti poveikį aplinkai turi būti suderinta su Europos Sąjungos aplinkos apsaugos reikalavimais, tačiau remiantis darnios plėtros bei proporcingumo principais aplinkos apsaugos reikalavimai negali būti iškelti prieš kitų sričių tikslus.

2.6. „Teršėjas moka“ principas

Šis principas yra reglamentuotas tiek Europos Sąjungos, tiek tarptautiniu lygiu. Šis principas yra reglamentuotas jau minėtoje Rio deklaracijoje tarp kitų jau aptartų principų. Jungtinių Tautų Rio de Žaneiro deklaracijoje šis principas buvo paminėtas akcentuojant, kad jis taikytinas nacionalinėje teisėje, bet valstybėms nesukelia įsipareigojimų ir atsakomybės. Šis principas reiškia, kad atsakomybė už žalą aplinkai ar gamtos ištekliams, tenka teršėjams arba naudotojams. Tai reiškia, kad teršėjai privalo padengti visus tiek socialinius, tiek ekonominius nuostolius padarytus gamtai.⁴²

Europos Sąjungos teisėje šis principas paminėtas 1973 metais pirmoje Europos Sąjungos veiklos programoje. „Teršėjas moka“ principas taip pat reglamentuotas Europos Sąjungos steigimo sutartyje

³⁹ Atnaujinta Europos Sąjungos tvaraus vystymosi strategija. Briuselis, 2006 m. birželio 26 d.

⁴⁰ RAGULSKYTĖ- MARKOVIENĖ. Aplinkos teisė. Vilnius: Eugrimas, 2005, P.52.

⁴¹ Europos Sąjungos sutartis ir sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo svestinės redakcijos// Europos Sąjungos oficialusis leidinys. 2012. Nr. C 326/1

⁴² L. Meškys. Europos Sąjungos aplinkosaugos principo „teršėjas moka“ įgyvendinamas Lietuvos Respublikos teisės sistemoje. Jurisprudencija. 2006 3(81).

174 straipsnyje. Tai anksčiausiai susiformavęs principas, taikomas taršos prevencijai ir likviduojant taršos padarinius. Jau pati principo formuluotė leidžia suprasti, kad šis principas deklaratyviai teigia, kad tas kas yra atsakingas už žalą aplinkai turėtų prisiimti su tuo susijusias išlaidas. ETT Byloje Van de Walle ir kiti išaiškino, kad, vadovaujantis principu „teršėjas moka“, atliekų šalinimo išlaidų našta turėtų būti taikoma asmeniui, dėl kurio veiklos atsirado tos atliekos, nesvarbu, ar jis šiuo metu yra atliekų turėtojas, ar juo buvo, ar netgi yra tam tikrų produktų, dėl kurių atsirado tos atliekos, gamintojas.⁴³

Atsižvelgiant į šį principą buvo priimta daug antrinių Europos Sąjungos teisės aktų. Pagrindinė direktyva 2004/35/EB dėl atsakomybės už žalą aplinkai, kuria nustatoma atsakomybė už žalą aplinkai, parengta vadovaujantis būtent šiuo aplinkos teisės principu. Direktyva siekiama sukurti žalos aplinkai atlyginimo sistemą. Direktyva numato, kad remiantis steigimo sutartyje nurodytu principu „teršėjas moka“ turi būti įgyvendinamas žalos aplinkai išvengimas ir ištaisymas. Direktyva numato veiklas, išimtis, atsakomybės taikymą, numato išimtis, kada šis principas netaikomas pvz. karinio konflikto metu ar dėl stichinių nelaimių atveju.

Taikant šį principą svarbu apibrėžti, kas gi yra tarša. Direktyvos Nr. 75/442/EB straipsnyje nurodoma, kad „Pagal principą „teršėjas moka“ atliekų šalinimo išlaidas privalo padengti turėtojas, kurio atliekas tvarko atliekų surinkėjas arba įmonė, ankstesni turėtojai arba produkto, iš kurio atliekos atsirado, gamintojai.“⁴⁴ Šioje direktyvoje apibrėžtos sąvokos, kas yra atliekos ir kas yra gamintojas. Atliekos suprantama kaip medžiaga ar daiktas, kuris atitinka tam tikras kategorijas numatytas direktyvos prieduose ir kurias atliekų turėtojas šalina, ketina arba privalo pašalinti. Gamintojas apibrėžiamas kaip asmuo dėl kurio veiklos susidaro atliekos. Pagal teisės normų formuluotes tarša yra suprantama, kaip bet koks produktas, kuris lieka gamybos ar vartojimo procese, teršėjas suprantamas kaip juridinis ar fizinis asmuo, kurio veikloje yra išskiriami šalutiniai produktai.

Dėl atliekų sąvokos išaiškinimo buvo priimtas prejudicinis sprendimas jau minėtoje byloje Van de Walle and Others, kuriame teismas pasisakė, kad dirvožemis į kurį netyčia išsipylę ir dirvožemį bei gruntinius vandenis užteršę angliavandeniliai, yra laikomas atliekomis, o naftos bendrovė, tiekianti degalinei produktus, gali būti pripažįstama atliekų turėtoja Direktyvos 75/442 prasme tik tuo atveju, jeigu nutekėjimas iš degalinės atsargų saugojimo įrenginių, dėl kurio atsirado atliekos, priskiriamas šios bendrovės veikai.⁴⁵ Taigi galima daryti išvadą, kad teršėjas pripažįstamas fizinis ar juridinis asmuo, kurio veiklos pasekoje susidaro atliekos.

⁴³ Europos Teisingumo Teismo 2004 m. rugsėjo 7 d. sprendimas byloje C-1/03. Prieiga per internetą < <http://curia.europa.eu> >

⁴⁴ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 75/442/EB dėl atliekų// 1975. oficialus leidinys

⁴⁵ Europos Teisingumo Teismo 2004 m. rugsėjo 7 d. sprendimas byloje C-1/03. Prieiga per internetą < <http://curia.europa.eu> >

Šis principas taip pat minimas Europos Sąjungos tvarios plėtros strategijoje tarp kitų politikos principų. Akcentuojant, kad „būtina užtikrinti, kad kainos atspindėtų realias sąnaudas, kurias visuomenė patiria dėl vartojimo ir gamybos veiklos, ir kad teršėjai sumokėtų už žmonių sveikatai ir aplinkai jų daromą žalą“.⁴⁶ Taigi imperatyviai yra reglamentuota pareiga teršėjams sumokėti už aplinkai ir žmonių sveikatai daromą žalą.

Jau nuo 1970-ųjų pradžios "teršėjas moka" principas buvo dominuojanti sąvoka aplinkosaugoje. Daugelis ekonomistų teigia, kad daugiausiai žalos aplinkai padaro gamintojai, kurių veikla tiesiogiai ar netiesiogiai susijusi su aplinkos teršimu. Pavyzdžiui, gamyklos, išskiriančios pavojingas atmosferai medžiagas, kurios palyginti su daroma žala, moka per mažai. Toks ekonominės žalos atlyginimas, kurį moka teršėjai, jiems patiems dažniausiai yra mažai juntamas.⁴⁷ Galima tikėtis, kad padidinus sankcijas ir ekonominę žalos atlyginimą, būtų galima tikėtis ūkio subjektų suinteresuotumo mažinti teršimo mastą diegiant švaresnes technologijas ar kt. Be to mobilių transporto priemonių, pavyzdžiui automobilio vairuotojas prisiima išlaidas automobilio degalams ir priežiūrai, bet į tai neįeina išlaidos, susijusios su išmetamosiomis dujomis. Lietuvos teisės aktuose yra numatyta, kad mokestį už aplinkos teršimą moka įmonės, kurios vykdo ūkinę komercinę veiklą ir teršia aplinką iš eksploatuojamų mobilių taršos šaltinių, o nuo mokesčio atleidžiami asmenys, teršiantys iš transporto priemonių, kuriose įrengtos ir veikia išmetamųjų dujų neutralizavimo sistemos.⁴⁸ Taip pat asmenys, teršiantys iš transporto priemonių, deginančių nustatytus standartus atitinkančius biodegalus ir kt.

Taigi daugelyje aplinkos apsaugos teisės aktų nuostatų šio principo tikslas yra „priversti teršėjus padengti realias jų taršą atspindinčias išlaidas, nors šias išlaidas dažnai yra sunku apskaičiuoti tiksliai ir praktiškai šio principo įgyvendinimas apsiriboja finansine atsakomybe“.⁴⁹ Teoriškai, tokios priemonės ir principo „teršėjas moka“ taikymas skatintų gamintojus padaryti švaresnius produktus, sumažinti atliekų kiekį, skatintų perdirbimą ar naudoti švaresnes technologijas. Tačiau praktiškai šio principo taikymas retai skatina dideles pramonines įmones taikyti švaresnes technologijas, nes naujų technologijų diegimas dažniai ekonomiškai įmonėms neapsimokėtų.

"Teršėjas moka" principas įtirtinas 1990 m. Tarptautinėje konvencijoje dėl parengties, veiksmų ir bendradarbiavimo įvykus taršos nafta incidentams⁵⁰. Ši konvencija priimta atsižvelgiant į principą „teršėjas moka“ kaip į bendrą tarptautinės aplinkos teisės principą bei reaguojant į 1989 m. naftos išsiliejimo incidentą Aliaskoje, kurio metu tanklaivis „Exxon Valdez“ patyrė avariją prie Aliaskos. Išsiliejo 37 000 tonų žaliavinės naftos. Kapitono įsakymu laivas išsuko iš kurso, siekiant išvengti

⁴⁶ Atnaujinta Europos Sąjungos tvaraus vystymosi strategija. Briuselis, 2006 m. birželio 26 d.

⁴⁷ RUTKOVIENĖ V., SABIENĖ N. Aplinkos tarša. Lietuvos žemės ūkio universitetas. 2008. P. 150

⁴⁸ Lietuvos Respublikos mokesčio už aplinkos teršimą įstatymas // Žin. 1999, Nr. 47-1469.

⁴⁹ SANDS P. Principles of International Environmental Law. Cambridgeshire: Cambridge University Press, 2003. P. 416

⁵⁰ 1990 m. Tarptautinė konvencija dėl parengties, veiksmų ir bendradarbiavimo įvykus taršos nafta incidentams (OPRC 1990). Įsigaliojo 1995-05-13. Ratifikuota 2002-11-05 LR įstatymu Nr. IX-1177

ledkalnių. Kapitoniui palikus tiltelį trečiasis padėjėjas nesugebėjo grąžinti laivo į reikiamą kursą ir jis užplaukė ant seklumos. Ilgainiui nafta paveikė daugiau kaip 1760 km neištisinės Aliaskos pakrantės. Ši avarija turėjo blogiausias pasekmes JAV istorijoje. Dėl pasekmių masto katastrofa susilaukė ne tik politikų, teisininkų, bet ir visuomenės susidomėjimo, nes Aliaska buvo laikoma dar nepaliestu kampeliu, kur galima rasti kitur jau išnykusių gyvybės rūšių. „Exxon Valdez“ avarija tikriausiai pati brangiausia istorijoje. Vien valymo darbams buvo išleista 2,5 milijardų JAV dolerių. O visa suma (įskaitant baudas, ieškinius) siekė 9,5 milijardų JAV dolerių. Taigi 1990 m. tarptautinėje konvencijoje dėl parengties, veiksmų ir bendradarbiavimo įvykus taršos nafta incidentams yra numatyta, kad net jeigu tarp valstybių buvo susitarta dėl pagalbos žalos padarinių likvidavimui, valstybė „teršėja“ turi padengti atitinkamų veiksmų skirtų pašalinti taršos padarinius išlaidas. Taigi už taršą atsakingi asmenys yra įpareigoti sumokėti išlaidas, reikalingas aplinką atstatyti į tokią būseną, kokioje ji buvo prieš įvykstant taršai.

Kaip jau buvo aptarta, atsargumo aplinkos apsaugos principas taikomas neatsižvelgiant į tai, ar ryšys tarp veiklos ir žalos bus nustatytas ar ne. Tuo tarpu taikant principą „teršėjas moka“ turi būti nustatytas ryšys tarp veiklos ir jos padarinių. Pati sąvokos „teršėjas moka“ formuluotė reikalauja, kad mokėtų būtent tie subjektai, kurie teršia. ETT byloje Nr. C-378/08 Raffinerie Mediterranee (ERG) SpA ir kt. Prieš Ministero dello Sviluppo economico ir kt., teismas pasisakė, kad taikant ES direktyvą dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir ją ištaisyti (atlyginti), kompetentingai institucijai nusprendus taikyti žalos ištaisymo priemones subjektams, kurių veikla patenka į šios direktyvos III priedą, ji neprivalo nustatyti nei šių subjektų, dėl kurių veiklos padaryta žala aplinkai, kaltės, nei nerūpestingumo ar juo labiau tyčios. „Tačiau ši institucija privalo pirmiausia nustatyti konstatuotos taršos šaltinį, kadangi šiuo klausimu ji turi didelę diskreciją pasirinkti, kokias procedūras ir būdus taikyti ir kiek laiko toks tyrimas truks. Kita vertus, ši institucija, remdamasi nacionalinėmis įrodinėjimą reglamentuojančiomis taisyklėmis, turi nustatyti priežastinį ryšį tarp subjektų, kuriems nustatytos žalos ištaisymo priemonės, veiklos ir šios taršos.“⁵¹ Toks priežastinis ryšys galėtų būti objektų įrenginių buvimas netoli užterštos teritorijos ir kad sutampa rasti teršalai ir šio subjekto savo veikloje naudojamos medžiagos.

Apibendrinant galima teigti, kad „teršėjas moka“ principas reiškia pareigą „teršėjams“ už padarytą žalą aplinkai ar žmonių sveikatai, prisiimti su tuo susijusias išlaidas. Taip pat išanalizavus teisės aktus ir teismų praktiką, darytina išvada, kad šis principas nėra deklaratyvus, jis yra dažnai taikomas teismų išaiškinimuose ir priimant teisės aktus.

⁵¹ Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-378/08. Prieiga per internetą <<http://curia.europa.eu>>

2.7. Žalos šaltinio principas

Žalos šaltinio principas pirmą kartą įtvirtintas taip pat pirmojoje Europos Sąjungos veiksmų programoje 1972 metais. Šis principas reiškia, kad žala aplinkai pirmiausiai turėtų būti atitaisoma ten, kur nustatytas jos šaltinis. Pirmojoje aplinkosaugos veiksmų programoje šis principas reglamentuotas numatant, kad „geriausia aplinkos politika egzistuoja tada, kai ja siekiama užkirsti kelią taršai jos atsiradimo vietoje, nei vėliau šalinti atsiradusius padarinius“.⁵² Šis principas taip pat reglamentuotas sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo 191 straipsnyje nurodant, kad žala aplinkai turi būti atitaisoma ten, kur yra jos šaltinis. Šis principas taip pat reglamentuotas Europos Sąjungos sutartyje 174 straipsnyje. Tačiau teisės aktuose plačiau šis principas nėra aiškinamas.

Šis principas pagal savo formuluotę yra panašus į „teršėjas moka principą“. Tačiau žalos šaltinio principas taikomas tuo atveju, kai padaroma reali žala aplinkai ir siekiama ją atitaisyti ten kur yra jos šaltinis, o tuo tarpu „teršėjas moka“ principas reiškia pareigą prisiimti su padaryta žala susijusias išlaidas ir tam tikra prasme yra represinė priemonė.

Problematika šio principo taikymo srityje dažnai yra sąvokos žala išaiškinimo skirtumai. Žalos sąvoka skirtingai apibrėžiama tarptautiniuose teisės ir nacionaliniuose teisės aktuose- vienur žala apima ir žalą žmonių sveikatai, kaip pavyzdžiui LR aplinkos apsaugos įstatyme žala apibrėžiama kaip neigiamas aplinkos pokytis, jos elementų ar funkcijų, turimų savybių, naudingų aplinkai ar žmonėms pablogėjimas, kituose teisės aktuose žala apima žemės gelmes, orą, vandenį, saugomas teritorijas, biologinę įvairovę ir kt.pamirštant žmonių sveikatą. Taip pat problematiška yra nustatymas, kokia žala yra laikytina pakankama taikyti šį principą ir taikyti atsakomybę bei restituciją. Gabcikovo-Nagymaros byloje teismas pasisakė, kad žala aplinkai turi sukelti rimtas pasekmes, kad būtų pripažįstama ir atlygintina.⁵³

Europos Sąjungos teismų praktikoje šis principas yra aiškinamas plačiau. 1992 m. byloje Komisija v. Belgija buvo kilęs ginčas dėl atliekų gabenimo viename iš Belgijos regionų, kuris uždraudė importuoti atliekas į savo regionus ir dėl to buvo kilęs ginčas dėl laisvo prekių judėjimo, nes pagal ES teisės aktus atliekos yra pripažįstamos prekėmis. Teismas išaiškino, kad žalos šaltinio principas taikomas kiekviename regione ar savivaldybėje bei patys subjektai ar valstybė privalo imtis priemonių, užtikrinančių jos teritorijoje susidarančių atliekų surinkimą, perdirbimą ar pašalinimą. Taigi tokie regioniniai atliekų importo uždraudimai nėra laikytini diskriminacinėmis priemonėmis ir yra pateisinami aplinkosaugos reikalavimais. Tuo labiau, kad žala turi būti pašalinama kuo arčiau

⁵² Pirmoji Europos Sąjungos veiksmų programa. Europos Sąjungos oficialus leidinys//C112. 1972

⁵³ SANDS P. Principles of International Environmental Law. Cambridgeshire: Cambridge University Press, 2003.P. 876

žalos šaltinio t.y. atsiradimo vietos, vengiant jų pervežimo ir per kiek įmanoma trumpesnę laiką.⁵⁴ Taigi šio principo esmė yra nustatyti žalos šaltinį ir atitaisyti žalą kuo arčiau žalos šaltinio.

Šis principas dažniausia yra taikomas dėl žalos pašalinimo efektyvumo ir įtvirtintas daugumoje teisės aktų dėl sukeltos taršos, kaip pavyzdžiui ES direktyva dėl pramoninių išmetamųjų teršalų, kur reglamentuota, kad siekiant išvengti taršos, priemonės jai išvengti turi būti sukonzentruotos ties žalos šaltiniu. Tai yra logiška ir suprantama, kadangi atitaisyti žalą aplinkai yra daug efektyviau nustačius tos žalos šaltinį.

⁵⁴ Europos Teisingumo Teismo 1992 m. liepos 9 d. sprendimas byloje C-290. Prieiga per internetą < <http://curia.europa.eu> >

3. APLINKOS APSAUGOS PRINCIPŲ ĮTVIRTINIMAS LIETUVOS TEISINĖJE SISTEMOJE

3.1. Lietuvos aplinkos apsaugos teisės pagrindai

Lietuvos aplinkos apsaugos teisės reglamentavimo pagrindai yra nustatyti aukščiausią teisinę galią turinčiame teisės akte- Konstitucijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 53 ir 54 straipsniuose yra įtvirtinti natūralios gamtinės aplinkos, jos atskirų objektų naudojimo ir apsaugos santykių teisinio reguliavimo pagrindai. Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalyje reglamentuota : „Valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių.“ Konstitucijos 54 straipsnyje reglamentuoti gamtinės aplinkos, jos atskirų objektų naudojimo ir apsaugos santykių teisinio reguliavimo, gamtos išteklių naudojimo konstituciniai pagrindai: „Valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, taip pat atkuriami ir gausinami gamtos ištekliai. Įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją.“⁵⁵

Aplinkos apsaugos samprata bei teisės normų taikymo aspektai buvo aiškinami ir Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimuose. „Konstitucinis Teismas savo nutarimuose išaiškino daugelį aplinkos apsaugos aspektų: miškų priskyrimas ypatingą teisinį statusą turintiems valstybinės reikšmės miškams; valstybės pareiga užtikrinti natūralios gamtinės aplinkos apsaugą, laukinė gyvūnija kaip natūralios gamtinės aplinkos dalis; žemė, vandens telkiniai ir kiti natūralios gamtinės aplinkos objektai kaip visuotinę reikšmę turinčios nacionalinės vertybės; ypač vertingų vietovių apsauga, nuosavybės teisių atkūrimas valstybiniuose parkuose ir draustiniuose; medžioklės ir su ja susijusių santykių reguliavimas ir kt.“⁵⁶ Dažniausiai aplinkos apsaugos klausimais teismas pasisako nagrinėdamas teisės aktų atitiktį konstitucijai dėl nuosavybės teisių atkūrimo, žalos aplinkai atlyginimo.

Remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucija buvo ir yra rengiami, įgyvendinami teisės aktai susiję su aplinkos apsauga, teritorijų planavimu, ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimu, atliekų tvarkymu ir kiti.

Pagrindinis nacionalinis aplinkos apsaugos teisės aktas Lietuvoje yra Aplinkos apsaugos įstatymas. Šio įstatymo 4 straipsnyje yra papildomai suformuluoti aplinkos apsaugos principai:

⁵⁵ Lietuvos Respublikos konstitucija//Žin., 1992, Nr. 33-1014

⁵⁶ Konstituciniai aplinkos apsaugos Lietuvoje pagrindai. Doc. Dr. Kęstutis Lapinskas. Pranešimas 2008 rugsėjo 11d. konferencijoje.

- Aplinkos apsauga Lietuvos Respublikoje yra visos valstybės bei kiekvieno jos gyventojų rūpestis ir pareiga.
- Aplinkos apsaugos valdymo politika ir praktika turi nukreipti visuomeninius bei privačius interesus aplinkos kokybei gerinti, skatinti gamtos išteklių naudotojus ieškoti būdų ir priemonių, kaip išvengti arba sumažinti neigiamą poveikį aplinkai, bei ekologizuoti gamybą.
- Gamtos išteklių turi būti naudojami racionaliai ir kompleksiskai, atsižvelgiant į aplinkos išsaugojimo bei atkūrimo galimybes ir Lietuvos Respublikos gamtos bei ekonomikos ypatumus.
- Aplinkos apsauga grindžiama visapusiška, teisinga ir laiku sukaupia informacija apie aplinką.

Iš šių teorinių principų formuluočių galima išskirti tokius pagrindinius prioritetus – aplinkos kokybės gerinimas, neigiamo poveikio aplinkai mažinimas, racionalus gamtos išteklių naudojimas, informatyvumas. Taigi galima sakyti, kad šiuos visus principus apima jau minėti darnios plėtros, atsargumo, prevencinių veiksmų, aukšto aplinkos apsaugos lygio, integracijos, teršėjas moka ir žalos šaltinio principai. Šie principai nurodo kokio pobūdžio turėtų būti kuriamos teisės normos, tuo tarpu teisės norma konkretina teisės principą.

Sparčiai besiplėtojanti aplinkos apsaugos sritis Lietuvoje, ypatingai po įstojimo į Europos Sąjungą, reikalavo visiškai naujo teisinio reguliavimo, todėl sparčiai pradėjo augti teisės aktų skaičius aplinkos apsaugos srityje. Nors, kalbant apie Lietuvą, aplinkos apsaugos reikalavimų gausėjimas ir sugriežtinimas susilaukė ir vis dar susilaukia neigiamo visuomenės požiūrio. Tai patvirtina išaugęs skundų skaičius teismuose dėl aplinkos apsaugos inspektorių priimtų sprendimų, kurie sukelia ekonominius nuostolius privatiems asmenims. Taip yra dėl to, kad aplinkos apsaugos teisės aktai apriboja žmogaus veiklą ir visuomenė įsitikinusi, kad tai pažeidžia jų teises. Reiktų pabrėžti, kad iš esmės aukštesni aplinkos apsaugos reikalavimai tik skatina saugoti aplinką šioms ir ateitiems kartoms. Čia susiduriama su žmonių požiūrio problema, nes visuomenės interesai yra iškeliami prieš asmenų privačius interesus.

Rio deklaracijoje dėl aplinkos politikos įgyvendinimo nustatyta, kad valstybė savo nacionalinėje teisėje, turi priimti efektyvius aplinkosaugos įstatymus. Valstybė turi sukurti ir įgyvendinti įstatymus, kurie nustatytų aplinkos standartus, nustatytų prioritetus, atsakomybę už aplinkos teršimą.

Aplinkos apsaugos principų įgyvendinimas Lietuvoje apima strateginių dokumentų rengimą ir priėmimą, nacionalinių teisės aktų priėmimą, įstatymo nuostatų rengimą, pakeitimą, tarptautinių ir ES teisės normų realizavimą. Per nacionalinius teisės aktus yra įgyvendinamos tiek tarptautinės, tiek Europos Sąjungos teisės normos. Tačiau teisės normų taikymas yra ne mažiau svarbus už teisės normų

rengimą ir priėmimą. Jau 1996 m. LR Aplinkos apsaugos strategijoje buvo numatyta, kad pagrindiniai aplinkos apsaugos reikalavimai atskirose srityse bei aplinkos apsaugos politikos įgyvendinimo priemonės turėtų būti integruotos į nacionalinius teisės aktus. O taip pat atsižvelgti į ES aplinkos apsaugos reikalavimus integruojantis Lietuvai į ES. Principų įgyvendinimą Lietuvoje reiktų pradėti nuo aukščiausią teisinę galią turinčio akto Lietuvoje, tai yra Konstitucijos. Nors Konstitucijoje nerasime tiesiogiai įvardintų principų, kurie analizuojami šiame baigiamajame darbe, tačiau LR Konstitucijos 54 straipsnis, kuriame numatytos pareigos aplinkos apsaugos srityje, netiesiogiai įtvirtina šiuos principus.

3.2. Darnios plėtros principo reglamentavimas ir įgyvendinimas Lietuvoje

Lietuvoje, kaip ir daugumoje ES valstybių, aplinkos apsaugos teisinė sistema remiasi darnaus vystymosi principu. Atsižvelgiant į darnios plėtros principo dominavimą tarptautiniuose teisės aktuose bei ES teisės aktuose, 2003 metais Lietuvoje buvo patvirtinta Nacionalinė darnaus vystymosi strategija (2009m. strategija atnaujinta). Remiantis šia strategija darnaus vystymosi principas pamažu persmelkė visą Lietuvos aplinkos apsaugos teisinę sistemą. Atsižvelgiant į anglų kalbos termino „sustainable development“ vertimą, darnus vystymasis Lietuvos teisės aktuose dar gali būti įvardintas kaip tvari plėtra ar subalansuota plėtra.

2003 metais patvirtintoje (2009 metais atnaujintoje) Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje nustatyti Lietuvos darnaus vystymosi prioritetai, tai yra nuosaikus ir darnus ūkio šakų ir regionų ekonomikos vystymasis, socialinių ir ekonominių skirtumų tarp regionų ir regionų viduje mažinimas išsaugant jų savitumą pagrindinių ūkio poveikio aplinkai mažinimas. Taip pat nustatyti Lietuvos darnaus vystymosi principai, atskirų sričių strateginė analizė, tai yra išskirti 3 pagrindiniai darnaus vystymosi blokai – aplinkos kokybė ir gamtos išteklių, ekonomikos vystymasis, socialinis vystymasis. Kaip Lietuvos darnaus vystymosi politikos prioritetai numatyta mažesnę neigiamą poveikį aplinkai darančių technologijų diegimas, ekologinių ūkių plėtra. Socialinėje srityje numatyti prioritetai sutelkti ties gyventojų užimtumo politika, naujų darbo vietų kūrimas, efektyvesnė socialinė apsauga.

Strategijoje numatyta, kad už strategijos įgyvendinimą atsakinga Aplinkos Ministerija, kuri kas 2 metus privalo rengti ataskaitas pagal rodiklius- aplinkos būklės, ekonominius ir socialinius. Pagal 2012 metų darnaus vystymosi rodiklius dabartinė aplinkos apsaugos situacija Lietuvoje iš esmės atitinka darnaus vystymosi strategijoje keliamus tikslus.⁵⁷

Strategijoje didžiausias dėmesys skiriamas miškų naudojimui ir išsaugojimui, atliekų tvarkymui, atsinaujinančios energetikos plėtrai, darnus teritorijų planavimui ir išsaugojimui, racionalus

⁵⁷ 2012 m. Darnaus vystymosi rodikliai. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Prieiga per internetą < www.stat.gov.lt >

gamtos išteklių naudojimui.⁵⁸ Išanalizavus strategiją galima daryti išvadą, kad opiausios problemos Lietuvai yra atliekų tvarkymo ir energetikos problemos. Svarbu skatinti pirminį rūšiavimą. Statistikos duomenimis šiuo metu į sąvartynus vežama 90 proc. atliekų ir tik 10 proc. perdirbama. Siekiant pagerinti atliekų rūšiavimą ir padidinti jų panaudojimą, numatyta dalyje regioninių nepavojingų atliekų sąvartynų įrengti automatizuotas atliekų rūšiavimo linijas, kurios sumažins srautus į sąvartynus.⁵⁹ Kas liečia energetiką, tai ekspertai teigia, kad atsinaujinanti energetika ateityje bus pati konkurencingiausia, nes iškastinio kuro kaina smarkiai augs.

Atsižvelgiant į Jungtinių Tautų darnios plėtros vystymosi komisijos rekomendacijas įkurti nacionalines darnaus vystymosi komisijas, 2000 metais patvirtinti Lietuvoje Nacionalinės darnaus vystymosi komisijos nuostatai, kuriuose numatyta, kad Nacionalinė darnaus vystymosi komisija yra institucija, svarstanti darnaus vystymosi politikos formavimo klausimus, koordinuojanti ministerijų, Vyriausybės įstaigų, kitų institucijų programų šioje srityje rengimą ir įgyvendinimą.⁶⁰ Įstatyme numatyta, kad savo veikloje ši komisija atsižvelgia į aplinkos apsaugos, ekonomines, socialines ir kultūrinės Lietuvos reikmes, numatyto prioritетines ūkio vystymo kryptis, o šiems tikslams įgyvendinti siūlo nustatyti išteklių tausojimo priemones. Atsižvelgiant į tai, teikia nustatytą tvarka Lietuvos Respublikos Vyriausybei pasiūlymus dėl įstatymų ir kitų teisės aktų, valstybinių ir strateginių programų projektų. Komisija tai pat koordinuoja JT darnaus vystymosi programos ir Baltijos jūros regiono darnaus vystymosi projekto „Baltija 21“ įgyvendinimą nacionaliniu lygiu.

Darnaus vystymosi principas tiesiogiai ar netiesiogiai reglamentuotas daugelyje Lietuvos aplinkos apsaugos teisės aktų, tačiau pradėti tikslinga nuo bendrojo LR aplinkos apsaugos įstatymo. Šiame įstatyme darnios plėtros principas reglamentuotas netiesiogiai jau minėtame 4 straipsnyje, kuriame reglamentuoti aplinkos apsaugos principai. Straipsnyje teigiama, kad aplinkos apsaugos valdymo politika ir praktika turi nukreipti visuomeninius bei privačius interesus aplinkos kokybei gerinti, skatinti gamtos išteklių naudotojus ieškoti būdų ir priemonių, kaip išvengti arba sumažinti neigiamą poveikį aplinkai, bei ekologizuoti gamybą.⁶¹ Šioje nuostatoje galima išvelgti darnios plėtros principo aspektus, tai yra ekonominės plėtros įgyvendinimas neatsiejant aplinkos apsaugos.

Šis principas taip pat reglamentuotas atsinaujinančių išteklių energetikos įstatyme, numatant įstatymo tikslą– užtikrinti darnią atsinaujinančių energijos išteklių naudojimo plėtrą.⁶² Pirmame skyriuje jau buvo aptarta, kad darnios plėtros principas gali būti suprantamas siaurąją ir plačiąją

⁵⁸ Nacionalinė darnaus vystymosi strategija. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimu Nr. 1160

⁵⁹ Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo ataskaita. Paregė Aplinkos apsaugos ministerija. 2012.

⁶⁰ Nacionalinės darnaus vystymosi komisijos nuostatai//Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. liepos 28 d. nutarimu Nr. 888

⁶¹ Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas//Žin., 1992, Nr. 5-75

⁶² Lietuvos Respublikos atsinaujinančių išteklių energetikos įstatymas// Žin., 2011, Nr. 62-2936

prasmė. Atsinaujinančių išteklių energetikos įstatyme, darni atsinaujinančių energijos išteklių plėtra suprantama būtent siaurąja prasme, tai yra ilgalaikė gamtos išteklių apsauga. Šis įstatymas priimtas 2011 metais įgyvendinant Europos Sąjungos reikalavimus, tai yra įgyvendinant 2009 m. balandžio 23 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą⁶³ dėl skatinimo naudoti atsinaujinančių išteklių energiją.

Darnios plėtros principas taip pat reglamentuotas žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatyme, kuriame reglamentuota, kad „Žemės ūkio ir kaimo plėtra ekonominiu, ekologiniu, socialiniu ir etninės kultūros požiūriu yra valstybės prioritetinės sritys.“⁶⁴ Kaip žemės ūkio ir kaimo plėtros politikos tikslas čia įvardijama tolygi ir įvairiapusiška kaimo ūkinės plėtros ir socialinės ekonominės sanglaudos kaimo vietovėse plėtra tuo pačiu sudarant sąlygas gerinti kaimo vietovių gyventojų gyvenimo kokybę.

Teritorijų planavimo įstatyme, kaip pagrindinis teritorijų planavimo tikslas, įvardijamas sąlygų sudarymas darniai valstybės teritorijos raidai, teritorijų sanglaudai, kompleksiškas socialinių, ekonominių, ekologinių uždavinių sprendimas.⁶⁵ Kaip jau buvo minėta, pagrindinės darnaus vystymosi nuostatos buvo suformuluotos 1992 m. Rio de Ženeire vykusiame pasaulio viršūnių susitikime, kuriame buvo priimta „Darbotvarkė 21“. Iš šio tarptautinio dokumento turinio ir kitų dokumnetų įtvirtinusių darnios plėtros principą, matyti, kad vienas iš būdų užtikrinti darnų teritorijų vystymąsi yra teritorijų planavimas.⁶⁶

Kaip jau buvo aptarta pirmame skyriuje, darnus vystymasis yra sudėtingas procesas. Ypač sunku suderinti ekonomikos augimą ir aplinkosauginius reikalavimus, neiškeliant vienos iš šių sričių aukščiau kitos. 2013 m. sausio 16 d. LAT po ilgo teismo proceso, įpareigojo nutraukti ūkinę veiklą Jusevičių kaime esančiame kiaulininkystės komplekse.⁶⁷ Situacija liūdnai pagarsėjusi Lietuvoje, todėl, kad kaimo bendruomenė gynė savo teises į sveiką ir švarią aplinką, o savo ruožtu ūkio subjektas, gynė savo teisę į ūkinės veiklos laivę ir teisę užsiimti verslu. Šioje situacijoje buvo nutarta ūkinę veiklą nutraukti, nors įmonė buvo sukūrusi 25 darbo vietas, kasmet į valstybės biudžetą sumoka 10 mln. litų mokesčių, iš jų vien į Kalvarijos savivaldybės biudžetą patenka apie 500 tūkst. litų. Taigi tokia įmonė ekonominiu požiūriu yra naudinga tiek visai valstybės ekonomikai, tiek savivaldybei, tiek kaimo bendruomenei (socialinio užimtumo prasme), tačiau veikla vis gi buvo nutraukta.

Šis principas reglamentuotas daugelyje kitų teisės aktų, kurie reglamentuoja veiklą susijusią su pramone, ūkiu, energetika. Pavyzdžiui statybos įstatyme⁶⁸, žuvininkystės įstatyme⁶⁹ ir kituose. Taigi

⁶³ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/28/EB dėl skatinimo naudoti atsinaujinančių išteklių energiją//oficialus leidinys L: 368

⁶⁴ Lietuvos Respublikos Žemės ūkio ir kaimo plėtros įstatymas//Žin. 2002, Nr. IX-987

⁶⁵ Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas//Žin. 1995, Nr. 107-2391

⁶⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos, taikant teritorijų planavimą reglamentuojančias teisės normas, apibendrinimas. 2009 m. Vilnius: Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo Teismų praktikos departamentas.

⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2013-01-16 nutartis byloje Nr. 3K-3-112/2013. Prieiga per internetą < www.lat.lt >

⁶⁸ Lietuvos Respublikos statybos įstatymas. 1996 m. kovo 19 d. Nr. I-1240// Žin., 1996, Nr. 32-788

atsižvelgiant į darnios plėtros principo nuostatų įtvirtinimą Lietuvos teisinėje sistemoje, galima daryti išvadą, kad darnaus vystymosi principas Lietuvoje įgyvendinamas ir įtvirtinamas Lietuvos teisiniame reglamentavime.

3.3. Atsargumo ir prevencinių veikslių principų reglamentavimas ir įgyvendinimas Lietuvoje

Lietuvoje prevencinių veikslių principas plačiau pradėtas įgyvendinti prieš stojimą į Europos Sąjungą ir Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare. Įgyvendinant teisės normų reikalavimus, tokius kaip 2004 m. balandžio 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/35/EB dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir ją ištaisyti (atlyginti), ES Tarybos direktyva 96/61/EB „Dėl taršos integruotos prevencijos ir kontrolės“ buvo priimti Aplinkos apsaugos įstatymo ir kitų teisės aktų pakeitimai.

Aplinkos apsaugos įstatyme prevencinės priemonės apibūdinamos kaip bet kurios priemonės, taikomos reaguojant į įvykį, veikimą ar neveikimą, siekiant išvengti žalos ar kitokio neigiamo poveikio aplinkai ar ją (ją) sumažinti.⁷⁰ LR aplinkos apsaugos įstatyme šis principas reglamentuotas gan detalai. 32⁽¹⁾ straipsnyje reglamentuotas prevencinių priemonių taikymas, kuriame numatyta imperatyvi nuostata imtis visų būtinų prevencinių priemonių esant realiai grėsmei, kad gali atsirasti žala aplinkai. Taip pat numatyta pareiga informuoti Aplinkos ministeriją, jeigu grėsmė nepašalinta, nepaisant taikytų prevencinių priemonių. Įstatyminė nuostata išskiria realią grėsmę aplinkai tam, kad būtų taikomas prevencinių veikslių principas.

Atsargumo principas LR teisės aktuose taip pat tiesiogiai nėra reglamentuotas. Šis principas įgyvendinamas užtikrinamas atliekant aplinkos stebėseną- monitoringą. Pagal LR Aplinkos apsaugos įstatymą, monitoringas yra sistemingas aplinkos bei jos elementų būklės ir kitimo stebėjimas, antropogeninio poveikio įvertinimas ir prognozė.⁷¹ Atsargumo principas taip pat įgyvendinamas per poveikio aplinkai vertinimą, kuomet nustatomas ir vertinamas planuojamos ūkinės veiklos galimas poveikis aplinkai.

Atsargumo principas Lietuvoje yra įgyvendinamas ir per leidimų sistemas. Leidimų sistema tam tikros veiklos rūšims reikalinga tam, jog valstybės institucijos galėtų nustatyti išmetamų teršalų kiekius, reguliuoti į aplinką išmetamus teršalus bei kontroliuoti jų paskirstymą šalies teritorijoje, taip kiek įmanoma optimaliau sumažindamos poveikio aplinkai neigiamą įtaką. Šiuo klausimu, Lietuvos Aukščiausiasis teismas pasisakė, kad kai fiziniai ar juridiniai asmenys nesilaiko teisės aktuose nustatytos tvarkos išmesdami teršalus be valstybės institucijų leidimo, padaroma neleistina žala aplinkai, atsiranda galimybė aplinkos taršai tapti nekontroliuojamai. Tai, kad leidimas išmesti teršalus į

⁶⁹ Lietuvos Respublikos žuvininkystės įstatymas. 2000 m. birželio 27 d. Nr. VIII-1756// Žin., 2000, Nr. 56-1648

⁷⁰ Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas// Žin., 1992, Nr. 5-75

⁷¹ Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas// Žin., 1992, Nr. 5-75

aplinką išduotas, dar nereiškia, kad dėl išmetamų teršalų nedaromas neigiamas poveikis aplinkai, bet tokių medžiagų išmetimas tampa kontroliuojamas ir apskaitomas, taip užtikrinant kuo mažesnę poveikį ir grėsmę aplinkai.⁷²

Reali grėsmė yra suprantama kaip tam tikros veiklos galimas neigiamas poveikis aplinkai ar žmonių sveikatai. Pavyzdžiui skalūninių dujų gavyba Lietuvos visuomenėje buvo eskaluojama kaip reali grėsmė aplinkai. Vokietijos moksliniai tyrimai patvirtino, kad cheminis mišinys skirtas dujoms išgauti yra potencialiai pavojingas aplinkai įvykus avarijai, nes taip būtų užteršti tiek gruntiniai vandenys tiek žemės gelmės. Tai rodo ir kitų šalių praktika, pavyzdžiui JAV Kolorado valstijoje dėl skalūninių dujų gavybos procese vykusių pavienių avarių, vietos gyventojai pradėjo masiškai sirgti, buvo užterštas gruntinis vanduo ir padaryti neatitaisoma žala aplinkai.⁷³ Dėl galimų ekologinių pasekmių skalūninių dujų žvalgyba uždrausta Europos valstybėse tokiose kaip Prancūzija, Bulgarija. Taigi šiuo atveju, vadovaujantis tarptautinėje teisėje bei ES teisėje įtvirtintais ir pripažįstamais prevencinių veiksmų ir atsargumo principais, kuriais siekiama užkirsti kelią žalai ar žalos grėsmės atsiradimui, pagrindus realią grėsmę moksliniais įrodymais, turėtų būti priimtas sprendimas tokios veiklos nevykdyti.

Dėl mokslinių tyrimų svarbos įgyvendinant šį principą Europos Teisingumo teismas byloje Pfizer Animal Health v. Council, pasisakė, kad siekiant išvengti perteklinių prevencinių veiksmų ar neveikimo, būtina įvertinti riziką aplinkai ir mokliškai pagrįsti šio principo taikymą, tačiau tai nereiškia, kad moksliniai duomenys turi būti visiškai tikslūs.⁷⁴

Iš esmės skalūninių dujų žvalgybos ir gavybos situacija Lietuvoje puikiai atspindėjo darnios plėtros principo taikymo sudėtingumą, tai yra ekonominių (energetinės nepriklausomybės) ir aplinkosauginių tikslų konkurenciją. Kaip jau buvo minėta, Lietuvos visuomenė kol kas didesnę dėmesį skiria ekonominiai gerovei, tačiau šioje situacijoje buvo sulaukta didelio suinteresuotos visuomenės priešiško.

Lietuvos Respublikos Aplinkos apsaugos valstybinės kontrolės įstatyme yra reglamentuoti valstybinės kontrolės principai, kuriais grindžiama aplinkos apsaugos valstybinė kontrolė. Vienas iš paminėtų principų yra prevencijos principas, kurio esmė yra užkirsti kelią aplinkos

⁷² Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2008 m. lapkričio 18 d. Nutartis byloje Nr. 3K-7-465/2008. Prieiga per internetą < www.lat.lt >

⁷³ Director: Josh Fox. Writer: Josh Fox. GasLand. Documentary. 17 January 2011 (UK).

⁷⁴ Europos Teisingumo Teismo 2002 m. rugsėjo 11 d. sprendimas byloje T-1/99. Prieiga per internetą < <http://curia.europa.eu> >

apsaugą ir gamtos išteklių naudojimą reglamentuojančių įstatymų ir kitų teisės aktų pažeidimams, siekti išvengti neigiamo poveikio aplinkai.

Prevencinių veikslių principas atsispindi ir kituose Lietuvos teisės aktuose. Pavyzdžiui, LR jūros aplinkos apsaugos įstatyme numatyta pareiga vykdyti prevencines priemones būtinas avarijoms išvengti arba sumažinti jų tikimybę iki minimumo,⁷⁵ taip pat pareiga įrenginius eksploatuoti taip, kad būtų išvengta neigiamo poveikio jūros aplinkai.

Valstybinėje aplinkos apsaugos strategijoje tarp kitų aplinkos apsaugos politikos principų yra įtvirtintas ir prevencinių priemonių principas, nurodant, kad „žalos aplinkai atlyginimo išlaidos beveik visais atvejais didesnės nei išlaidos žalai išvengti. Kartais žalos atlyginti iš viso neįmanoma. Todėl prevencija yra racionališnis veikimo būdas nei bandymas spręsti problemą, kai ji jau iškil“⁷⁶ šis principas strategijoje grindžiamas nuostata, kad racionaliau yra vykdyti prevencinias priemones nei atlyginti jau padarytą žalą aplinkai.

Prevencijos principas pagal savo funkcijas sietinas su aplinkos monitoringu, kuris vykdomas siekiant stebėti, kaip naudojami gamtos ištekliai, kaip kinta jų būklė, kokį poveikį aplinkai daro antropogeninė veikla. Valstybinis aplinkos monitoringas yra vykdomas siekiant gauti informaciją, leidžiančią integruotai vertinti gamtinius procesus ir antropogeninį poveikį gamtinei aplinkai bei gamtinės aplinkos kokybę Lietuvos Respublikos teritorijoje, prognozuoti ir valdyti gamtinės aplinkos būklę ir ūkinės veiklos įtaką⁷⁷. Taip pat yra atliekamas ir ūkio subjektų aplinkos monitoringas, kurio duomenys ir informacija privalo būti pateikti RAAD (regiono aplinkos apsaugos departamentui).⁷⁸ Pastebėjus išleidžiamų teršalų padidėjusius kiekius, padidėjusius atliekų susidarymo kiekius ar kita, regiono aplinkos apsaugos departamentas priima sprendimą ūkio subjekto atžvilgiu, kuriame įpareigoja pašalinti pažeidimus. Taip pat pastebėjus valstybinės reikšmės aplinkos kokybės pokyčius informacija operduodama sprendimų galią turinčioms institucijoms. Tokia nuolatinė veiklos stebėsena veikia prevenciškai.

Lietuvos teismų praktikoje šiuo principu tiesiogiai remiamasi retai, o dažniausiai remiamasi dėl ūkio subjektų padarytos žalos, konstatuojant, kad ūkio subjektai privalo elgtis atsakingai, laikytis aplinkos apsaugos reikalavimų, kad žala aplinkai neatsirastų, o jeigu dėl jų veiklos žala aplinkai atsiranda, tokiu atveju privalo padarytą žalą atlyginti. Lietuvos Aukščiausiasis teismas byloje dėl AB „Mažeikių nafta“ priklausancio naftotiekio vamzdyno tyčinio pragręžimo, kuomet nafta per drenažo tinklą pateko į melioracijos griovį ir upelį, o dalis į gruntą. Nors pažeidimas buvo padarytas tyčiniiais

⁷⁵ Lietuvos Respublikos jūros aplinkos apsaugos įstatymas. 1997 m. lapkričio 13 d. Nr. VIII-512.//Žin., 1997, Nr. 108-2731

⁷⁶ Nacionalinė aplinkos apsaugos strategija. Vilnius: Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos ministerija, 1996

⁷⁷ ALEKNAVIČIUS. Aplinkosaugos ir aplinkotvarkos teisė. Kaunas: Ardiva. 2008

⁷⁸ Lietuvos Respublikos įsakymas dėl ūkio subjektų aplinkos monitoringo nuostatų patvirtinimo. Patvirtintas 2009 m. rugsėjo 16 d. Nr. D1-546

fizinio asmens nusikalstamais veiksmais, kurie truko apie pusę metų, tačiau dėl padarytos žalos aplinkai AB „Mažeikių nafta“ turėjo atlyginti pusę žalo padarytos aplinkai (kitą pusę turėjo atlyginti dėl nusikalstamos veikos kaltas fizinis asmuo). AB „Mažeikių nafta“ tokį sprendimą skundė argumentuodama, kad žala aplinkai padaryta ne dėl jo kaltės, o dėl fizinių asmenų kaltės, kurie pragrežė naftotiekį ir įtaisė sklendę. Toks teismo sprendimas buvo priimtas vadovaujantis tuo, kad AB „Mažeikių nafta“ aplaidžiai vykdė naftotiekio priežiūrą, nes pusę metų trukusio pažeidimo nepastebėjo, tokiu būdu nustatytas priežastinis ryšys tarp neveikimo ir atsiradusios žalos. Teismas pažymėjo, kad tinkamai vykdant vamzdynų nuolatinę priežiūrą, naftos išsiliejimas būtų nustatytas žymiai anksčiau ir išsiliejimo padariniai būtų likviduoti operatyviau, todėl gamtai padaryta žala būtų žymiai mažesnė.⁷⁹ Teismo sprendime nei atsargumo nei prevencinių veiksmų principai tiesiogiai neįvardinti, tačiau sprendimas priimtas būtent remiantis šiais principais, tai yra ūkio subjektas-AB „Mažeikių nafta“, kurios veikla kelia realią grėsmę aplinkai, turi imtis prevencinių priemonių siekiant išvengti žalos ar žalos grėsmės aplinkai, šiuo atveju turėjo užtikrinti apsaugą t.y. tinkamai vykdyti naftotiekio priežiūrą. Toks sprendimas buvo priimtas vadovaujantis Aplinkos apsaugos įstatymo 32 str. 2 d., kurioje numatyta nuostata, kad ūkio subjektas neprivalo atlyginti prevencinių ir (arba) aplinkos atkūrimo priemonių išlaidų tik tuo atveju, jeigu žala aplinkai arba jos reali grėsmė atsirado dėl nenugalimos jėgos, taip pat jeigu jis įrodo, kad žala aplinkai ar reali jos grėsmė atsirado dėl trečiojo asmens veiksmų (veikimo, neveikimo), nors visos atitinkamos saugumo priemonės buvo taikytos. Minėtu atveju, nors žala aplinkai atsirado dėl trečiojo asmens veiksmų, tačiau nebuvo taikytos visos saugumo priemonės.

Taigi prevencinių veiksmų ir atsargumo principai yra reglamentuoti Lietuvos teisės aktuose, strategijose. Prevencinių veiksmų principas reglamentuotas tiesiogiai Aplinkos apsaugos įstatyme, juo remiamasi teismų sprendimuose, todėl galime daryti išvadą, kad šie principai yra įgyvendinami Lietuvos teisinėje sistemoje.

3.4. Aukšto aplinkos apsaugos lygio principo reglamentavimas ir įgyvendinimas Lietuvoje

Aukšto aplinkos apsaugos lygio principas nėra tiesiogiai įtvirtintas Lietuvos teisės aktuose. Iš esmės aukšto aplinkos apsaugos lygio principu siekiama nustatant tam tikrus aplinkos apsaugos normatyvus, ribojimus ar standartus, pavyzdžiui kaip taršos integruota prevencija ir kontrolė, kurios tikslas yra ūkinės veiklos valdymas ir kontroliavimas.

Kaip apibrėžta Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatyme, gamtos išteklių turi būti naudojami racionaliai ir kompleksiskai, atsižvelgiant į aplinkos išsaugojimo bei atkūrimo galimybes ir Lietuvos Respublikos gamtos bei ekonomikos ypatumus.⁸⁰ Esamos aplinkos būklės išsaugojimas-pareiga, kurią galima suprasti kaip aukšto aplinkos apsaugos lygio reikalavimą. Šioje nuostatoje taip

⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiasis teismas. Nutartis byloje Nr. 2K-419/2012. Prieiga per internetą < www.lat.lt >

⁸⁰ Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas//Žin., 1992, Nr. 5-75

pat numatyta, kad atsižvelgiama į Lietuvos gamtos bei ekonomikos ypatumus. Kaip jau buvo aptarta pirmame skyriuje, Europos Sąjunga rengdama aplinkos politiką atsižvelgia į aplinkos sąlygas atskiruose Sąjungos regionuose. Taigi aukšto aplinkos apsaugos lygio principas Lietuvoje įgyvendinamas per aplinkos apsaugos reikalavimus ir standartus, atsižvelgiant į regioninės gamtos ir ekonomikos ypatumus.

Aukšto aplinkos apsaugos lygio principas Lietuvos teismų praktikoje kol kas retai taikomas, o jei ir taikomas, tai netiesiogiai. Analizuojant teismų praktiką pastebėta tendencija, kad šiuo principu dažniausiai remiamasi atliekų tvarkymo srityje. Šis principas reikalauja, kad žalos aplinkai dydis būtų kuo įmanoma mažesnis. Geras pavyzdys šioje srityje būtų 2007 m. atidarytas Kazokiškių sąvartynas, kuris susilaukė didelio visuomenės pasipriešinimo. Po ilgo teismo proceso (beveik 9 metų) 2013 12 19 d. galiausiai Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas nutarė, kad sąvartyno veikla yra neteisėta, nebuvo tinkamo pagrindo išduoti taršos integruotos prevencijos ir kontrolės leidimą. Viename iš pareiškėjų (Kazokiškių bendruomenės) argumentų šioje byloje buvo remtasi aukšto aplinkos apsaugos lygio principu. Sąvartyno eksploatavimui leidimas galėjo būti išduotas tik tinkamai įvertinus neigiamo poveikio aplinkai lygį, nustatčius kritines taršos ribas, parengus aplinkos apsaugos priemonių planą, išsprendus geriausio gamybos būdo ir geriausios technologijos klausimus, kurių tikslas pagal Europos Sąjungos direktyvas ir Taršos integruotos prevencijos ir kontrolės taisykles - atliekas tvarkyti veiksmingiausiu gamybos būdu, siekiant aukšto aplinkos apsaugos lygio, naudojant naujausią įrangą, pažangiausius gamybos būdus, leidžiančius išvengti ar maksimaliai sumažinti aplinkos taršą, tačiau tai nebuvo įvertinta.⁸¹

Įgyvendinant aukšto aplinkos apsaugos lygio principą turi būti atsižvelgiama į tam tikro regiono specifiką, būklę, o pagrindinis principo siekis- išsaugoti esamą aplinkos kokybę. Tuo tiksu Lietuvoje yra atliekamas aplinkos monitoringas, nustatomi standartai, stebimi aplinkos pokyčiai siekiant gerinti aplinkos būklę ir įvertinti priemonių efektyvumą.

Taigi, galima daryti išvadą, kad Lietuvos teisės sistemoje aukšto aplinkos apsaugos lygio principas tiesiogiai nėra reglamentuotas. Teismų praktikoje juo beveik nėra remiamasi, tačiau atsižvelgiant į tai, kad šis principas yra deklaratyvaus, daugiau bendrojo pobūdžio ir pagal savo tikslus yra susijęs su praktiškai visais kitais aplinkos apsaugos principais, galima daryti išvadą, kad šis principas tam tikra prasme yra įgyvendinamas Lietuvoje. Tačiau Lietuvos teisinėje sistemoje trūksta aukšto aplinkos apsaugos lygio reglamentavimo, nenustatytos šio principo įgyvendinimo priemonės.

3.5. Integracijos principo reglamentavimas ir įgyvendinimas Lietuvoje

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje bei aplinkos apsaugos įstatymuose integracijos principas nėra tiesiogiai įtvirtintas. Integracijos principo esmė yra aplinkos apsaugos reikalavimų integravimas į

⁸¹Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. gruodžio 19 d. nutartis byloje Nr. A-822-989-13

atskiras sritis. Tai yra numatyta Lietuvos Respublikos Aplinkos apsaugos įstatyme, nurodant, kad šio įstatymo pagrindu priimami kiti gamtos išteklių naudojimą bei aplinkos apsaugą reglamentuojantys įstatymai ir kiti teisės aktai⁸². Todėl šio principo nuostatų įgyvendinimo reiktų ieškoti kituose įstatymuose, kurie reglamentuoja pramonės, žemės ūkio ir energetikos sritis. Pagal Europos Sąjungos teisės normas, valstybės pačios privalo užtikrinti šio principo įgyvendinimą, nustatyti įgyvendinimo priemones ir prižiūrėti kaip jų yra laikymasi.

Lietuvos Respublikos Žemės ūkio, maisto ūkio ir kaimo plėtros įstatyme tarp žemės ūkio, maisto ūkio ir kaimo plėtros politikos tikslų yra numatyta nuostata tausoti aplinką, gerinti jos būklę taikant agrarinės aplinkosaugos priemones, plėtoti ekologinę gamybą ir skatinti suderintą atsinaujinančių gamtos išteklių naudojimą, o taip pat darnios plėtros pagrindu saugoti natūralią kaimo vietovių etnokultūrinę aplinką.⁸³ Šis įstatymas nustato žemės ūkio, maisto ūkio ir kaimo plėtros politikos tikslus, įgyvendinimo principus ir kita, tačiau šiame įstatyme įtvirtintos nuostatos dėl aplinkos apsaugos reikalavimų vykdant šią veiklą, leidžia daryti išvadą, kad įstatymu skatinama veikla turinti kuo mažesnę poveikį aplinkai, atitinkanti aplinkos apsaugos reikalavimus.

Lietuvos Respublikos Energetikos įstatyme įtvirtintos veiklos nuostatos, o viena iš nuostatų - neigiamo energetikos veiklos poveikio aplinkai mažinimas. Šiame įstatyme taip pat numatyta, kad energetikos įmonės vykdo veiklą taip, kad užtikrintų saugią, efektyvią, aplinką tausojančią energijos gamybą, energijos tiekimą, perdavimą, skirstymą.⁸⁴ Taip pat numatyta, kad energetikos įrenginiai statomi vadovaujantis aplinkos apsaugos įstatymo nustatyta tvarka ir laikantis aplinkos apsaugos reikalavimų.

Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatyme taip pat numatyta, pareiga vykdant teritorijų planavimo procesą užtikrinti darnią teritorijų plėtrą ir racionalią urbanizaciją, sudaryti sąlygas gamtinės ir antropogeninės aplinkos darnai, urbanistinei kokybei, išsaugant vertingą kraštovaizdį, biologinę įvairovę, gamtos ir kultūros paveldo vertybes.⁸⁵

Šis principas yra įtvirtintas Valstybinėje aplinkos apsaugos strategijoje, tačiau strategijoje šio principo įgyvendinimas siejamas su darnios plėtros principo įgyvendinimu. Kaip jau buvo aptarta pirmame skyriuje šie du principai dėl savo panašumų, o tiksliau siekiamų tikslų ir įgyvendinimo priemonių panašumų, yra labai susiję. Pastebėta tendencija, kad šis principas dažnai siejamas su kitais aplinkos apsaugos principais. Europos Teisingumo teismas sprendime pasisakė, kad integracijos principo įgyvendinimas tiesiogiai priklauso nuo aukšto aplinkos apsaugos lygio, atsargumo ir prevencinių veikslių principų įgyvendinimo.⁸⁶

⁸² Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas//Žin., 1992, Nr. 5-75

⁸³ Lietuvos Respublikos žemės ūkio, maisto ūkio ir kaimo plėtros įstatymas//Žin., 2002, Nr. 72-3009

⁸⁴ Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas. 2002 m. gegužės 16 d. Nr. IX-884//Žin., 2002, Nr. 56-2224

⁸⁵ Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas. 1995 m. gruodžio 12 d. Nr. I-1120// Žin. 1995, Nr. 107-2391

⁸⁶ Teisingumo Teismo 1991 m. birželio 11 d. sprendimas byloje C-300/89. Prieiga per internetą < <http://curia.europa.eu> >

Aplinkosaugos politikos integravimas, nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje, įtvirtintas nuostata, kad aplinkosaugos politika turi būti integruota į visų ūkio šakų, teritorijų vystymo ir plėtojimo strategijas, o norint, jog vystymasis būtų subalansuotas ir tolygus, aplinkosaugos priemonės turi tapti šio proceso dalimi ir negali būti nuo jo atsietos.⁸⁷ Ši nuostata yra bendrojo pobūdžio ir nenustato konkrečių integracijos principo įgyvendinimo priemonių.

Integracijos principas yra glaudžiai susijęs su poveikio aplinkai vertinimu. Poveikio aplinkai vertinimo procesas yra susijęs su planuojama ūkinė veikla, kuri dėl savo pobūdžio, masto ar numatomos vietos ypatumų gali daryti reikšmingą poveikį aplinkai. Todėl dėl planuojamos ūkinės veiklos, kuri apima statinių statybą, esamų statinių rekonstravimą, produktų gamybą, gamybos proceso ir technologinės įrangos įdiegimą, modernizavimą ar keitimą, gamybos būdo, produkcijos kiekio (masto) ar rūšies pakeitimą, žemės gelmių išteklių gavybą ir kitų gamtos išteklių naudojimą, taip pat žemėtvarkos, miškotvarkos, vandentvarkos projektuose numatomą ūkinę veiklą ir kitą ūkinę veiklą, galinčią turėti poveikį aplinkai⁸⁸, yra atliekamas poveikio aplinkai vertinimas. Atsižvelgiant į tai, kad integruotą aplinkos apsaugą galima apibūdinti kaip teisinio reguliavimo metodą, kurio tikslas yra ne atskirų aplinkos objektų, bet visos aplinkos kaip vienos ekosistemos apsauga,⁸⁹ galima daryti išvadą, kad būtent integracijos principas reikalauja atsižvelgti į aplinkos apsaugos reikalavimus atskirose politikos srityse tame tarpe ir atlikti poveikio aplinkai vertinimą.

Taigi atsižvelgiant į LR aplinkos apsaugos strategijoje įtvirtintą bendrojo pobūdžio nuostatą, kad į visų ūkio šakų, teritorijų planavimo sritis turi būti integruota aplinkos politika ir įgyvendinamos aplinkosaugos priemonės, o taip pat atsižvelgiant į išanalizuotus teisės aktus, galima daryti išvadą, kad šis principas įgyvendinamas Lietuvoje atskiruose ūkio šakų, energetikos, teritorijų planavimo ir kituose teisės aktuose numatant įvairiose veiklose tausoti aplinką ir atsižvelgti į aplinkosaugos reikalavimus.

3.6. „Teršėjas moka” principo reglamentavimas ir įgyvendinimas Lietuvoje.

Kaip jau buvo aptarta, šis principas reiškia, kad atsakomybė už žalą aplinkai tenka tiesiogiai už žalą atsakingiems teršėjams arba naudotojams. Šio principu grindžiama 2004 m. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2004/35 dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir ją ištaisyti, kuri kaip ir kitos ES direktyvos yra įgyvendinama Lietuvoje.

1996 m. patvirtintoje aplinkos apsaugos strategijoje jau buvo numatyta, kad tobulinant aplinkos apsaugos teisės sistemą Lietuvoje, turi būti atsižvelgta į Europos Sąjungos aplinkos apsaugos

⁸⁷ Nacionalinė darnaus vystymosi strategija. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimu Nr. 1160

⁸⁸ Lietuvos Respublikos planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymas. 1996 m. rugpjūčio 15 d. Nr. I-1495//Žin., 1996, Nr. 82-1965

⁸⁹ RAGULSKYTĖ- MORKOVIENĖ, Aplinkos teisė. Eugrimas . 2005

reikalavimus. Taip pat nustatyti, kad pagrindiniai aplinkos apsaugos reikalavimai atskirose srityse bei aplinkos apsaugos politikos įgyvendinimo priemonės turėtų būti integruotos Aplinkos apsaugos įstatyme.⁹⁰ Šioje 1996 m. strategijoje jau pateiktas principo „teršėja moka“ apibrėžimas nurodant, kad principas reiškia apima visą atsakomybę, taip pat ir materialinę, už taršą ar naudojant gamtos išteklius padarytą žalą aplinkai tenka teršėjams arba vartotojams. Vertėtų paminėti, kad apibrėžimas pateiktas dar prieš priimant Europos parlamento ir tarybos direktyvą dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir ją ištaisyti. Kaip jau buvo aptarta, principas „teršėjas moka“ yra ne tik Europos Sąjungos aplinkos principas, bet priskiriamas prie tarptautinių aplinkos apsaugos principų.

LR aplinkos apsaugos įstatyme principas „teršėjas moka“ yra tiesiogiai reglamentuotas 23 straipsnyje, kuriame numatyta, kad asmenys privalo laikytis Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų nustatytą atliekų tvarkymo reikalavimų ir kad atliekų tvarkymo išlaidas apmoka teršėjas.⁹¹

LR aplinkos apsaugos įstatyme šis principas netiesiogiai reglamentuotas ir 28 straipsnyje, nurodant, kad ekologiniai ir ekonominiai valstybės interesai derinami taikant Lietuvos Respublikos įstatymuose bei kituose teisės aktuose įtvirtintą ekonominį aplinkos apsaugos mechanizmą, kurį sudaro [...] mokesčiai už aplinkos teršimą. Šio įstatymo 32 straipsnyje reglamentuota žalos aplinkai ir aplinkos būklės atkūrimas, nurodant, kad gamtos išteklių naudotojai bei asmenys, vykdantys ūkinę veiklą, privalo imtis visų būtinų priemonių, kad būtų išvengta žalos aplinkai, žmonių sveikatai ir gyvybei, kitų asmenų turtui bei interesams, o padariusieji žalą privalo atkurti aplinkos būklę, esant galimybei, iki pirminės būklės, buvusios iki žalos aplinkai atsiradimo, ir atlyginti visus nuostolius. Būtent ši įstatyminė nuostata, kad padariusieji žalą privalo atkurti aplinkos būklę bei atlyginti nuostolius, netiesiogiai įtvirtina „teršėjas moka principą“ LR Aplinkos apsaugos įstatyme. Šio įstatymo 8 straipsnyje numatytos valstybinės valdžios, valdymo ir kontrolės institucijų pareigos, o viena iš numatytų pareigų užtikrinti, kad būtų atlyginta padaryta žala ar neigiamas poveikis aplinkai, o neteisėta veikla padarę žalą aplinkai kalti asmenys – nubausti. Būtent šiame įstatyme nuo 2005 m. inkorporuotos teisės normos įgyvendinančios ES direktyvą dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir ją ištaisyti.

Dar vienas nacionalinis teisės aktas įgyvendinantis „teršėjas moka principą“ LR mokesčio už aplinkos teršimą įstatymas, kuris buvo priimtas 1999 m., dar prieš Lietuvos įstojimą į ES. Apskritai šis principas yra susijęs su tarša, atliekomis ir mokesčiais, todėl šis principas yra įtvirtintas su tuo susijusiuose teisės aktuose, tokiuose kaip Atliekų tvarkymo įstatyme, mokesčių už gamtos išteklius įstatyme, pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatyme ir kituose.

⁹⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. rugsėjo 25 d. nutarimas Nr. I-1550 „Dėl valstybinės aplinkos apsaugos strategijos patvirtinimo“//Valstbės žinios. 1996 m. Nr. 103-2347.

⁹¹ Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas//Žin., 1992, Nr. 5-75

LR mokesčio už aplinkos teršimą įstatyme reglamentuota mokesčio už aplinkos teršimą mokėjimo tvarka ir kontrolė, kuria siekiama ekonominėmis priemonėmis skatinti teršėjus mažinti aplinkos teršimą. Šio įstatymo 4 straipsnyje reglamentuota, kad mokestį už aplinkos teršimą iš stacionarių taršos šaltinių moka aplinką teršiantys fiziniai ir juridiniai asmenys, kurie Vyriausybės ar jos įgaliotų institucijų nustatyta tvarka privalo turėti taršos integruotos prevencijos ir kontrolės leidimą arba taršos leidimą, kuriuose nustatyti teršalų išmetimo į aplinką normatyvai, o mokestį už aplinkos teršimą iš mobilių taršos šaltinių moka fiziniai ir juridiniai asmenys, teršiantys aplinką iš ūkinei komercinei veiklai naudojamų mobilių taršos šaltinių. Mokestį už aplinkos teršimą gaminių ir (ar) pakuotės atliekomis moka gaminių gamintojai ir importuotojai.⁹² Toks mokesčių už teršimą tvarkos reglamentavimas iš esmės nustato visą „teršėjas moka“ principo esmę.

Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymu „teršėjas moka principas“ taip pat įgyvendinamas Lietuvoje. Šiuo metu Lietuvoje atliekų tvarkymas yra opi problema, susiduriama su pačios atliekų tvarkymo sistemos spragomis, o dažnai šioje srityje susikerta visuomenės ir verslo interesai. Šiame įstatyme principas „teršėjas moka“ yra tiesiogiai reglamentuotas 32 straipsnyje numatant, kad atliekų tvarkymo srityje taikomas principas „teršėjas moka“, kuris reiškia, kad atliekų tvarkymo išlaidas turi apmokėti pirminis atliekų darytojas arba dabartinis ar ankstesnis atliekų turėtojas ir (ar) produktų, dėl kurių naudojimo susidaro atliekos, gamintojas ar importuotojas, o jau analizuotas, mokesčio už aplinkos teršimą įstatymas, nustato mokestį už aplinkos teršimą gaminių ir (ar) pakuotės atliekomis.⁹³

Lietuvos Respublikos pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatyme principas „teršėjas moka“ netiesiogiai reglamentuotas 7 straipsnyje, kur numatytos gamintojų ir importuotojų teisės ir pareigos. Pagal šią nuostatą gamintojai ir importuotojai privalo mokėti mokestį už aplinkos teršimą pakuočių atliekomis.⁹⁴

„Teršėjas moka“ dar tiesiogiai įgyvendinamas LR geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo įstatymu. Šio įstatymo 3 straipsnyje reglamentuota nuotekų tvarkymo reguliavimo tikslai, o kaip vienas iš tikslų yra įvardinta teršėjas moka principo įgyvendinimas: „sukurti geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo kainų reguliavimo sistemą, kuri užtikrintų optimalias kainas abonentams (vartotojams), ir vandens tiekėjų sąnaudų, reikalingų viešajam vandens tiekimui tinkamai vykdyti, padengimą bei principo „teršėjas moka“ įgyvendinimą“.⁹⁵

⁹² Lietuvos Respublikos mokesčio už aplinkos teršimą įstatymas//Valstybės žinios. 1999 m. gegužės 13 d. Nr. VIII-1183

⁹³ Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas//Valstybės žinios. 1998 m. birželio 16 d. Nr. VIII-787.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymas//Valstybės žinios 2001 m. rugsėjo 25 d. Nr. IX-517

⁹⁵ Lietuvos Respublikos geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo įstatymas //Valstybės žinios 2006 m. liepos 13 d. Nr. X-764

Taigi aplinkos apsaugos principas „teršėjas moka“ yra reglamentuotas ir įgyvendinamas Lietuvoje nacionaliniais teisės aktais, tačiau pagrindinės principo „teršėjas moka“ įgyvendinimo kryptys nustatomos valstybės institucijų priimtose bei patvirtintose strategijose.

Kaip jau buvo minėta pirmame skyriuje, principas „teršėjas moka“ turėtų skatinti ūkio subjektus naudoti švaresnes technologijas, nors naujų technologijų diegimas ir reikalauja daugiau išlaidų. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, pramonės įmonių aplinkos apsaugai išlaidos nuo 2000 metų iki 2012 metų augo nuo 45,4 mln.litų iki 816,7 mln.litų per metus. Iš jų gamybos procesui keisti nuo 7,7 mln.litų iki 237,7 mln.litų.⁹⁶ Taigi galima daryti išvadą, kad Lietuvoje ūkio subjektai vis gi paiso aplinkos apsaugos reikalavimų.

Teismai savo sprendimuose „teršėjas moka“ principu remiasi gan dažnai. 2008 m. lapkričio 18 d. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas priėmė nutartį byloje, kurioje kilo ginčas dėl ūkio subjekto, kuris neturėdamas teisės eksploatuoti ūkinės veiklos objektų ir Taršos integruotos prevencijos ir kontrolės leidimo, teršė aplinkos orą kenksmingomis medžiagomis. Remdamasis aplinkos ministro 2002 m. rugsėjo 9 d. įsakymu Nr. 471 patvirtinta Aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodika, ieškovas apskaičiavo aplinkai padarytą žalą t.y. 109 253,50 Lt. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas byloje dėl aplinkai padarytos žalos atlyginimo (109 253,50 Lt) pasisakė, kad Europos Bendrijos steigimo sutarties 174 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas principas „teršėjas moka“, pagal kurį subjektas, kurio veikla sukėlė žalą arba neišvengiamą tokios žalos grėsmę, turi būti finansiškai atsakingas. Pagal nurodytą principą subjektas, padarantis žalą aplinkai, turi imtis priemonių žalai ištaisyti, o sukeliantis neišvengiamą (realią) tokios žalos grėsmę, turi imtis prevencinių priemonių, kad užkirstų kelią žalai atsirasti. Žalos aplinkai išvengimas sietinas su Europos Bendrijos aplinkosaugos – atsargumo ir prevencijos principų taikymu.⁹⁷

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2003 m. spalio 29 d. nutarime pasisakė, kad asmenys, padarę gamtinei aplinkai žalą, turi konstitucinę pareigą šią žalą atlyginti: „Visais atvejais žala (nuostoliai) gamtinei aplinkai turi būti atlyginama nepriklausomai nuo to, ar apskritai yra nustatyta kokia nors gamtinei aplinkai padarytos žalos (nuostolių) atlyginimo metodika. Kilus ginčui, žalos (nuostolių) dydis gali būti nustatomas teismine tvarka.“⁹⁸ Iš esmės teismas netiesiogiai rėmėsi „teršėjas moka“ principu ir išaiškino, kad net esant teisės aktų spragoms turi būti remiamasi bendrosiomis nuostatomis, kad žala aplinkai turi būti atlyginta.

Apibendrinant galima teigti, kad šis principas Lietuvoje yra įtvirtintas daugelyje pagrindinių teisės aktų, susijusių su aplinkos apsauga. Priimdami sprendimus šiuo principu remiasi Lietuvos

⁹⁶ Statistikos metraštis 2013 m. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Vilnius. Prieiga per internetą < www.stat.gov.lt >

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. lapkričio 18 d. nutartis byloje Nr. 3K-7-465/2008. Prieiga per internetą < www.lat.lt >

⁹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. 29 d. nutarimas//Valstybės žinios, 2003-11-01, Nr. 103-4611.

teismai. Taip pat, skirtingai negu kiti aplinkos apsaugos principai, principas „teršėjas moka“ Lietuvos teisės aktuose yra įtvirtinamas tiesiogiai. Taigi galima daryti išvadą, kad toks principo reguliavimas yra pakankamas ir šis principas yra tinkamai įgyvendinamas Lietuvoje.

IŠVADOS

1. Atskleidus aplinkos apsaugos principų sampratą, galima daryti išvadą, kad pagrindiniai aplinkos apsaugos principai, kurie pripažįstami aplinkos apsaugos teisės moksle ir yra dominuojantys tarptautiniame bei Europos Sąjungos aplinkos apsaugos teisiniame reguliavime, yra darnios plėtros, aukšto aplinkos apsaugos lygio, atsargumo, prevencinių veiksmų, žalos šaltinio, „teršėjas moka“ ir integracijos principai. Šie aplinkos apsaugos principai yra pagrindinės aplinkos apsaugos politikos ir teisės nuostatos, kuriomis yra grindžiamas teisinis reguliavimas bei teisės realizavimas, jų pagrindu yra kuriamos teisės normos aplinkos apsaugos srityje, jais vadovaujamosi teismų praktikoje, šalinant teisės normų kolizijas, jais užpildomos teisės normų spragos, o tai lemia aplinkos apsaugos principų įgyvendinimo reikšmę tiek tarptautinei, tiek Europos Sąjungos, tiek Lietuvos teisinei sistemai.

2. Išanalizavus aplinkos apsaugos principų raidą, galima daryti išvadą, kad aplinkos apsaugos principai formavosi besivystant aplinkos apsaugos teisei. Principų raidai labai didelę reikšmę turėjo Jungtinių Tautų inicijuotos tarptautinės konferencijos, tokios kaip 1972 m. įvykusi Stokholmo konferencija, 1983 m. Jungtinių tautų konferencija dėl aplinkos plėtros, 1992 m. įvykusi Rio de Žaneiro konferencija, kurių metu buvo priimti svarbūs tarptautinės reikšmės dokumentai. Šių tarptautinių konferencijų metu buvo sprendžiami aplinkos apsaugos klausimai, formuojama aplinkos apsaugos politika, formuojami pagrindiniai principai, kurie toliau formavo aplinkosaugos teisę. Tarptautiniai aplinkos apsaugos principai įtvirtinti ir Europos Sąjungos teisės sistemoje. Europos Sąjungos teisinėje sistemoje aplinkos apsaugos principai reglamentuojami detalčiau, o visa teisinė bazė, įtvirtinanti aplinkos apsaugos reikalavimus, daug gausesnė. Pirmą kartą aplinkos apsaugos teisės principai Europos Sąjungos teisės aktuose buvo įtvirtinti Suvestiniu Europos aktu 1987 metais, o palaipsniui buvo įtraukti ir į kitus ES sutarties straipsnius bei kitus teisės aktus.

3. Atskleidus aplinkos apsaugos principų reglamentavimą bei ištyrus jų taikymą tarptautinėje bei Europos Sąjungos teisėje, galima daryti išvadą, kad aplinkos principai turėjo didelę reikšmę rengiant bei priimant teisės aktus aplinkosaugos srityje tarptautiniu, regioniniu ir nacionaliniu lygiu. Kai kurie iš aplinkos teisės principų yra labiau išvystyti regioniniu, kiti tarptautiniu lygiu, vieni yra priskiriami prie bendrųjų teisės principų, kiti prie specialiųjų.

4. Darnios plėtros principas yra pripažįstamas bendruoju tiek tarptautinės, tiek Europos Sąjungos teisės principu. Šis principas įtvirtintas svarbiausiuose tarptautinės reikšmės dokumentuose, Europos Sąjungos pirminėje teisėje. Šio principo esmė yra tolygi ekonominė ir socialinė plėtra, kuri tuo pat metu turi išsaugoti tinkamą aplinkos kokybę ateities kartoms. Išanalizavus darnios plėtros principo įgyvendinimą Lietuvos teisinėje sistemoje, galima daryti išvadą, kad šis principas yra

įtvirtintas nacionalinėse strategijse, reglamentuotas daugelyje nacionalinių teisės aktų, kurie reglamentuoja veiklą susijusią su pramone, ūkiu, energetika. Atsižvelgiant į tai, kad šis principas yra bendrojo pobūdžio ir plačios apimties, nacionalinių teismų praktikoje juo remiamasi retai. Tačiau galima daryti išvadą, kad šio principo įgyvendinimas Lietuvos teisinėje sistemoje atitinka darnaus vystymosi standartus.

5. Atsargumo principas taip pat yra pripažįstamas bendruoju tiek tarptautinės, tiek Europos Sąjungos teisės principu. Šio principo esmė yra ėmimasis aktyvių veiksmų, siekiant išvengti žalos aplinkai net ir tada, kai dar nėra žalos grėsmę patvirtinančių mokslinių įrodymų. Šis principas įtvirtintas svarbiausiuose tarptautinės reikšmės dokumentuose, Europos Sąjungos pirminėje teisėje. Išanalizavus atsargumo principo įgyvendinimą Lietuvos teisinėje sistemoje, galima daryti išvadą, kad šis principas yra įgyvendinamas per poveikio aplinkai vertinimą, kuomet nustatomas ir vertinamas planuojamos ūkinės veiklos galimas poveikis taip pat įgyvendinamas per leidimų sistemas, nors šis principas nacionaliniuose teisės aktuose tiesiogiai nėra reglamentuotas.

6. Prevencinių veiksmų principas taip pat yra pripažįstamas bendruoju tiek tarptautinės, tiek Europos Sąjungos teisės principu. Šio principo esmė yra ėmimasis aktyvių veiksmų, siekiant išvengti žalos aplinkai, kai pavojus yra konkretus. Šis principas įtvirtintas svarbiausiuose tarptautinės reikšmės dokumentuose, Europos Sąjungos pirminėje teisėje. Išanalizavus prevencinių veiksmų principo įgyvendinimą Lietuvos teisinėje sistemoje, galima daryti išvadą, kad šis principas yra netiesiogiai įtvirtintas daugelyje nacionalinių teisės aktų, nacionalinėse strategijose, numatant imperatyvią nuostatą imtis visų būtinų prevencinių priemonių esant realiai grėsmei, kad gali atsirasti žala aplinkai. Prevencijos principas pagal savo funkcijas sietinas su aplinkos monitoringu. Lietuvos teismų praktikoje šiuo principu tiesiogiai remiamasi retai, o dažniausiai remiamasi dėl ūkio subjektų padarytos žalos, konstatuojant, kad ūkio subjektai privalo elgtis atsakingai, laikytis aplinkos apsaugos reikalavimų.

7. Aukšto aplinkos apsaugos lygio principas yra priskiriamas prie bendrųjų Europos Sąjungos principų. Šis principas įtvirtintas tiek pirminėje, tiek antrinėje Europos Sąjungos teisėje. Šiuo principu siekiama nustatyti aplinkos apsaugos standartus, atsižvelgiant į atskirus regionus pasiekti kuo įmanoma aukščiausią aplinkos apsaugos lygį. Išanalizavus aukšto aplinkos apsaugos lygio principo įgyvendinimą Lietuvos teisinėje sistemoje, galima daryti išvadą, kad šis principas yra netiesiogiai įtvirtintas daugelyje nacionalinių teisės aktų, nacionalinėse strategijose. Šis principas Lietuvos teisinėje sistemoje įgyvendinamas per aplinkos apsaugos reikalavimus ir standartus, atsižvelgiant į regioninės gamtos ir ekonomikos ypatumus. Nacionalinių teismų praktikose šiuo principu dažniausiai netiesiogiai remiamasi atliekų tvarkymo srityje.

8. Integracijos principas yra priskiriamas prie specialiųjų Europos Sąjungos aplinkos apsaugos principų. Šis principas yra įtvirtintas pirminėje Europos Sąjungos teisėje, reglamentuose, direktyvose. Šio principo pagrindinė nuostata yra ta, kad aplinkos apsaugos reikalavimai turi būti įtraukti į kitas Europos Sąjungos sritis. Išanalizavus integracijos principo įgyvendinimą Lietuvos teisinėje sistemoje, galima daryti išvadą, kad šis principas yra netiesiogiai įtvirtintas aplinkos apsaugos įstatyme numatant, kad integracijos principas apima aplinkos apsaugos reikalavimų integravimą į atskiras sritis. Šis principas yra įgyvendinamas kituose nacionaliniuose įstatymuose, kurie reglamentuoja pramonės, žemės ūkio ir energetikos sritis, numatant laikytis aplinkos apsaugos reikalavimų.

9. „Teršėjas moka“ principas yra pripažįstamas bendruoju tiek tarptautinės, tiek Europos Sąjungos teisės principu. Šis principas įtvirtintas svarbiausiuose tarptautinės reikšmės dokumentuose, Europos Sąjungos pirminėje teisėje. Šio principo esmė yra reikalavimas už žalą atsakingiems subjektams atlyginti padarytą žalą aplinkai. Išanalizavus „teršėjas moka“ principo įgyvendinimą Lietuvos teisinėje sistemoje, galima daryti išvadą, kad šis principas yra tiesiogiai įtvirtintas daugelyje nacionalinių teisės aktų, nacionalinėse strategijose. Priimdami sprendimus šiuo principu tiesiogiai remiasi Lietuvos nacionaliniai teismai. Taip pat, skirtingai negu kiti aplinkos apsaugos principai, principas „teršėjas moka“ Lietuvos teisės aktuose yra įtvirtinamas tiesiogiai. Taigi galima daryti išvadą, kad toks principo reguliavimas yra pakankamas ir šis principas yra tinkamai įgyvendinamas Lietuvoje.

LITERATŪROS SARAŠAS

Norminė literatūra:

1. Lietuvos Respublikos konstitucija//Žin., 1992, Nr. 33-1014
2. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas//Žin., 1992, Nr. 5-75
3. Lietuvos Respublikos mokesčio už aplinkos teršimą įstatymas //Žin.1999, Nr. 47-1469
4. Lietuvos Respublikos atsinaujinančių išteklių energetikos įstatymas// Žin., 2011, Nr. 62-2936
5. Lietuvos Respublikos statybos įstatymas. 1996 m. kovo 19 d. Nr. I-1240// Žin., 1996, Nr. 32-788
6. Lietuvos Respublikos žuvininkystės įstatymas. 2000 m. birželio 27 d. Nr. VIII-1756// Žin., 2000, Nr. 56-1648
7. Lietuvos Respublikos žemės ūkio, maisto ūkio ir kaimo plėtros įstatymas//Žin., 2002, Nr. 72-3009
8. Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymas//Žin. 1995, Nr. 107-2391
9. Lietuvos Respublikos jūros aplinkos apsaugos įstatymas. 1997 m. lapkričio 13 d. Nr. VIII-512.//Žin., 1997, Nr. 108-2731
10. Lietuvos Respublikos planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymas. 1996 m. rugpjūčio 15 d. Nr. I-1495//Žin., 1996, Nr. 82-1965
11. Lietuvos Respublikos energetikos įstatymas. 2002 m. gegužės 16 d. Nr. IX-884//Žin., 2002, Nr. 56-2224
12. Lietuvos Respublikos geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo įstatymas //Valstybės žinios 2006 m. liepos 13 d. Nr. X-764
13. Lietuvos Respublikos pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymas//Valstybės žinios 2001 m. rugsėjo 25 d. Nr. IX-517
14. Lietuvos Respublikos mokesčio už aplinkos teršimą įstatymas//Valstybės žinios. 1999 m. gegužės 13 d. Nr. VIII-1183
15. Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas//Valstybės žinios. 1998 m. birželio 16 d. Nr. VIII-787.
16. Lietuvos Respublikos įsakymas dėl ūkio subjektų aplinkos monitoringo nuostatų patvirtinimo. Patvirtintas 2009 m. rugsėjo 16 d. Nr. D1-546
17. Nacionalinės darnaus vystymosi komisijos nuostatai//Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. liepos 28 d. nutarimu Nr. 888
18. Nacionalinė darnaus vystymosi strategija. Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 11 d. nutarimu Nr. 1160

19. Nacionalinė aplinkos apsaugos strategija. Vilnius: Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos ministerija, 1996
20. Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. rugsėjo 25 d. nutarimas Nr. I-1550 „Dėl valstybinės aplinkos apsaugos strategijos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 1996 m. Nr. 103-2347.
21. Europos Sąjungos sutartis ir sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo svestinės redakcijos// Europos Sąjungos oficialusis leidinys. 2012. Nr. C 326/1
22. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/28/EB „ Dėl skatinimo naudoti atsinaujinančių išteklių energetiką“// Official Journal. 2009. Nr. L 140
23. Amsterdamo sutartis, iš dalies pakeičianti Europos Sąjungos sutartį, Nr. 11997D . 1997
24. 1992 m. Bazelio konvencija dėl pavojingų atliekų tarpvalstybinių pervežimų bei jų tvarkymo kontrolės. “Valstybės žinios” 1999, Nr. 13
25. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/28/EB dėl skatinimo naudoti atsinaujinančių išteklių energiją//oficialus leidinys L: 368
26. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 75/442/EB dėl atliekų// 1975. Oficialus leidinys
Atnaujinta Europos Sąjungos tvaraus vystymosi strategija. Briuselis, 2006 m. birželio 26 d.
27. 1992 m. Helsinkio Konvencijoje dėl Baltijos jūros baseino jūrinės aplinkos apsaugos.
Valstybės žinios, 1997-03-12, Nr. 21-499
28. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. 2010/C 83/02.
29. Pirmoji Europos Sąjungos veiksmų programa. Europos Sąjungos oficialus leidinys//C112. 1972
30. Atnaujinta Europos Sąjungos tvaraus vystymosi strategija. Briuselis, 2006 m. birželio 26 d.
31. Jungtinių Tautų bendroji klimato kaitos konvencija.1992.Valstybės žinios, Nr. 23-521
32. Rio deklaracija: apie aplinką ir plėtrą, Miškininkystės principai, Darbotvarkė 21. Galutinis sutarčių tekstas, Vyriausybės svarstyta Jungtinių Tautų aplinkos plėtros konferencijoje.
Vilnius: Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija. 2001.
33. 1990 m. Tarptautinė konvencija dėl parengties, veiksmų ir bendradarbiavimo įvykus taršos nafta incidentams (OPRC 1990). Įsigaliojo 1995-05-13. Ratifikuota 2002-11-05 LR įstatymu Nr. IX-1177

Specialioji literatūra:

1. ALEKNAVIČIUS. Aplinkosaugos ir aplinkotvarkos teisė. Kaunas: Ardiva. 2008
2. KVIETKAUSKAS V. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985
3. SANDS P. Principles of International Environmental Law. Cambridgeshire: Cambridge University Press, 2003,
4. MONKEVIČIUS E., MIŠKINIS A., MEŠKYS L. ir kt. Alinkosaugos teisė. Vilnius: Justitia, 2011.
5. VAIŠVILA A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2004.
6. RAGULSKYTĖ- MARKOVIENĖ R. Aplinkos teisė. Vilnius: Eugrimas, 2005.
7. FRENCH D. International guidelines and principles. *UK: Department of Law*, 2000 .
8. FROM A. Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development. Oficial UN documents. 2000. A/42/427 .
9. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. Communication from the commission on the precautionary principle. Brussels, COM(2000) 1, 2000
10. VENCKUS Z. Aplinkos apsaugos politika ir teisė. Vilnius: Technika, 2007
11. MEŠKYS L. Europos Sąjungos aplinkosaugos principo „teršėjas moka“ įgyvendinamas Lietuvos Respublikos teisės sistemoje. *Jurisprudencija*. 2006 3(81).
12. RUTKOVIENĖ V., SABIENĖ N. Aplinkos tarša. Lietuvos žemės ūkio universitetas. 2008.
13. LAPINSKAS. K. Konstituciniai aplinkos apsaugos Lietuvoje pagrindai. Doc. Dr. Kęstutis Lapinskas. Pranešimas 2008 rugsėjo 11d. konferencijoje.
14. 2012 m. Darnaus vystymosi rodikliai. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Prieiga per internetą < www.stat.gov.lt >
15. Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo ataskaita. Paregė Aplinkos apsaugos ministerija. 2012.
16. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos, taikant teritorijų planavimą reglamentuojančias teisės normas, apibendrinimas. 2009 m. Vilnius: Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo Teismų praktikos departamentas.
17. Director: Josh Fox. Writer: Josh Fox. GasLand. Documentary. 17 January 2011 (UK).
18. Statistikos metraštis 2013 m. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Vilnius. Prieiga per internetą < www.stat.gov.lt >
19. Elektroninis lietuvių- lotynų kalbų žodynas. Vilnius: Skaitmeninės filologijos centras. 2009.

Teismų praktika:

1. International Court of Justice decision, Argentina v. Uruguay (Pulp Mills on the River Uruguay), 20 April 2010 ICJ. Prieiga per internetą www.icj-cij.org
2. International tribunal for the law of the sea. Southern bluefin tuna cases New Zealand v. Japan; Australia v. Japan) 27 August 1999. Prieiga per internetą www.itlos.org
3. International court of justice. Judgment. Argentina v Uruguay (Pulp Mills on the River Uruguay), 20 April 2010. Prieiga per internetą <www.icj-cij.org>
4. Europos Teisingumo Teismo 2005 m. rugsėjo 8 d. sprendimas byloje C-121/03.
5. Europos Teisingumo Teismo 2005 m. birželio 9 d. sprendimas byloje C-6/04. Prieiga per internetą www.europa.eu
6. Europos Teisingumo Teismo 2000 m. birželio 22 d. sprendimas byloje C-318/98. Prieiga per internetą www.eur-lex.europa.eu
7. Europos Teisingumo Teismo 1985 m. vasario 7 d. sprendimas byloje C-240/83. Prieiga per internetą www.eur-lex.europa.eu
8. Europos Teisingumo Teismo 2004 m. rugsėjo 7 d. sprendimas byloje C-1/03. Prieiga per internetą <<http://curia.europa.eu>>
9. Europos Teisingumo Teismo 2004 m. rugsėjo 7 d. sprendimas byloje C-1/03. Prieiga per internetą <<http://curia.europa.eu>>
10. Europos Teisingumo Teismo sprendimas byloje C-378/08. Prieiga per internetą <<http://curia.europa.eu>>
11. Europos Teisingumo Teismo 1992 m. liepos 9 d. sprendimas byloje C-290. Prieiga per internetą <<http://curia.europa.eu>>
12. Europos Teisingumo Teismo 2002 m. rugsėjo 11 d. sprendimas byloje T-1/99. Prieiga per internetą <<http://curia.europa.eu>>
13. Europos Teisingumo Teismo 2002 m. rugsėjo 11 d. sprendimas byloje T-1/99. Prieiga per internetą <<http://curia.europa.eu>>
14. Europos Teisingumo Teismo 1991 m. birželio 11 d. sprendimas byloje C-300/89. Prieiga per internetą <<http://curia.europa.eu>>
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. lapkričio 18 d. nutartis byloje Nr. 3K-7-465/2008. Prieiga per internetą <www.lat.lt>
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. 29 d. nutarimas//Valstybės žinios, 2003-11-01, Nr. 103-4611.

17. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. gruodžio 19 d. nutartis byloje Nr. A-822-989-13
18. Lietuvos Aukščiausiasis teismas. Nutartis byloje Nr. 2K-419/2012. Prieiga per internetą < www.lat.lt >
19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. 29 d. nutarimas//Valstybės žinios, 2003-11-01, Nr. 103-4611.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. lapkričio 18 d. nutartis byloje Nr. 3K-7-465/2008. Prieiga per internetą < www.lat.lt >
21. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2013-01-16 nutartis byloje Nr. 3K-3-112/2013. Prieiga per internetą < www.lat.lt >
22. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2008 m. lapkričio 18 d. Nutartis byloje Nr. 3K-7-465/2008. Prieiga per internetą < www.lat.lt >
23. Teisingumo Teismo 1991 m. birželio 11 d. sprendimas byloje C-300/89. Prieiga per internetą < <http://curia.europa.eu> >
24. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. gruodžio 19 d. nutartis byloje Nr. A-822-989-13
25. Lietuvos Aukščiausiasis teismas. Nutartis byloje Nr. 2K-419/2012. Prieiga per internetą < www.lat.lt >

Internetinės nuorodos:

1. www.lat.lt
2. www.lvat.lt
3. www.stat.gov.lt
4. <http://curia.europa.eu>
5. www.eur-lex.europa.eu
6. www.itlos.org
7. www.icj-cij.org

Petrikaitė E. Aplinkos apsaugos principų įgyvendinimas Lietuvos aplinkosaugos teisėje/magistro baigiamasis darbas. Vadovas lekt. Dr. V. Vasiliauskienė.-Kaunas:Mykolo Romerio universitetas, Viešojo saugumo fakultetas, 2014.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe atskleista, išanalizuota, įvertinta apsaugos principų įgyvendinimas teisės aktais, atskleistas aplinkos apsaugos principų turinys ir samprata, išanalizuota kaip aplinkos apsaugos principai įtvirtinti tarptautinės teisės, Europos Sąjungos bei Lietuvos teisės sistemose. Nors aiškias aplinkos apsaugos principų sąrašo nėra, šiame magistro baigiamajame darbe išanalizuoti dominuojantys teisės aktuose aplinkos apsaugos principai, kurie teisės mokslininkų yra išskiriami kaip pagrindiniai aplinkos apsaugos principai turintys didelę įtaką visai aplinkos apsaugos politikai bei teisei. Aplinkos apsaugos principai yra pagrindas visos aplinkos apsaugos teisės sistemos, todėl šio darbo iškeltas tikslas- išanalizuoti, kokie aplinkos apsaugos principai labiausiai dominuoja teisės aktuose, apibrėžti šių principų sampratą, turinį, reglamentavimą, nustatyti kokiais teisės aktais ir kaip šie principai yra įgyvendinami Lietuvos aplinkosaugos teisėje. Siekiant darbo tikslo, analizuojama metodinė, norminė, specialioji literatūra, analizuota teismų praktika. Apibendrinus darbo rezultatus, galima teigti, kad įgyvendinant aplinkos apsaugos principus Lietuvos teisinėje sistemoje yra priimami ir keičiami nacionaliniai teisės aktai, priimamos aplinkos apsaugos strategijos, formuojama teismų praktika. Tačiau šiuo metu tiek Europos Sąjungos tiek nacionaliniai teisės aktai yra nesistemiški, dažnai keičiami ir tai sukelia tam tikras ne tik aplinkos apsaugos principų įgyvendinimo, bet visos aplinkos apsaugos teisės įgyvendinimo problemas. O tai mažina aplinkos apsaugos efektyvumą visuomenėje.

Raktiniai žodžiai: aplinkos apsauga, principų įgyvendinimas, aplinkos apsaugos principai.

SUMMARY

IMPLEMENTATION OF ENVIRONMENTAL PRINCIPLES OF ENVIRONMENTAL LAW

Currently, the environmental protection is considered to be one of the priorities for national policies and warrants increasing public interest in it and legal regulation. In legal literature it is recognized that the principles are the main provisions on which legal regulation is based and the law is realized. Legal norms are based on these principles they are used in practice of courts when eliminating the conflict of laws and fill in the gaps in law. Therefore, it is obvious that the principles have great importance to the legal system and at the same time to the public relations. Gradually formed principles of environmental protection influenced the content of environmental protection norms and their implementation. Legal norms are implemented on the basis of legal regulation and the legal relations are founded on their basis. Therefore, in this master's work the final implementation of the principles in environmental protection legislation will be analyzed. In view of the fact that international law has priority over national law and the fact that Lithuania is a member of the European Union and the principle of supremacy of Community law therefore is applicable to Lithuanian legal system, the aim of this Master's thesis is to reveal the content and concept of principles of environmental protection and to analyze how environmental principles are defined in international law, the European Union law and in the legal system of Lithuania. Although there isn't any clear environmental protection principles list, in this master's thesis the dominant principles of legislation on environmental protection will be analyzed which the legal scholars characterize as the main environmental protection principles having a significant influence on the whole environmental policy and law. Environmental protection principles are the basis for the whole legal system of environmental protection and therefore, the objective of the Master thesis is to analyze what environmental protection principles are the most dominant in legislation and to define the concept, content and regulation of these principles, to determine which Lithuanian legal acts implement these principles and what is the content of such legislation. The subject of the Master's thesis is – the problematic aspects of implementing the environmental protection principles in the legal system in Lithuania.

The Master's thesis aims to provide the legal analysis of environmental protection principles, to reveal their concept, development, regulation and the implementation in the legal system in Lithuania. Summarizing the results of the investigation, it can be stated that during the process of implementation of the environmental protection principles into the legal system in Lithuania, the national legal acts are adopted and amended, environmental protection strategies developed on and legal practice is formed. At the moment, however, both the European Union and Lithuanian national

legislation are fragmented. The aspects enumerated above reduce the efficiency of environmental protection in Lithuanian society.